

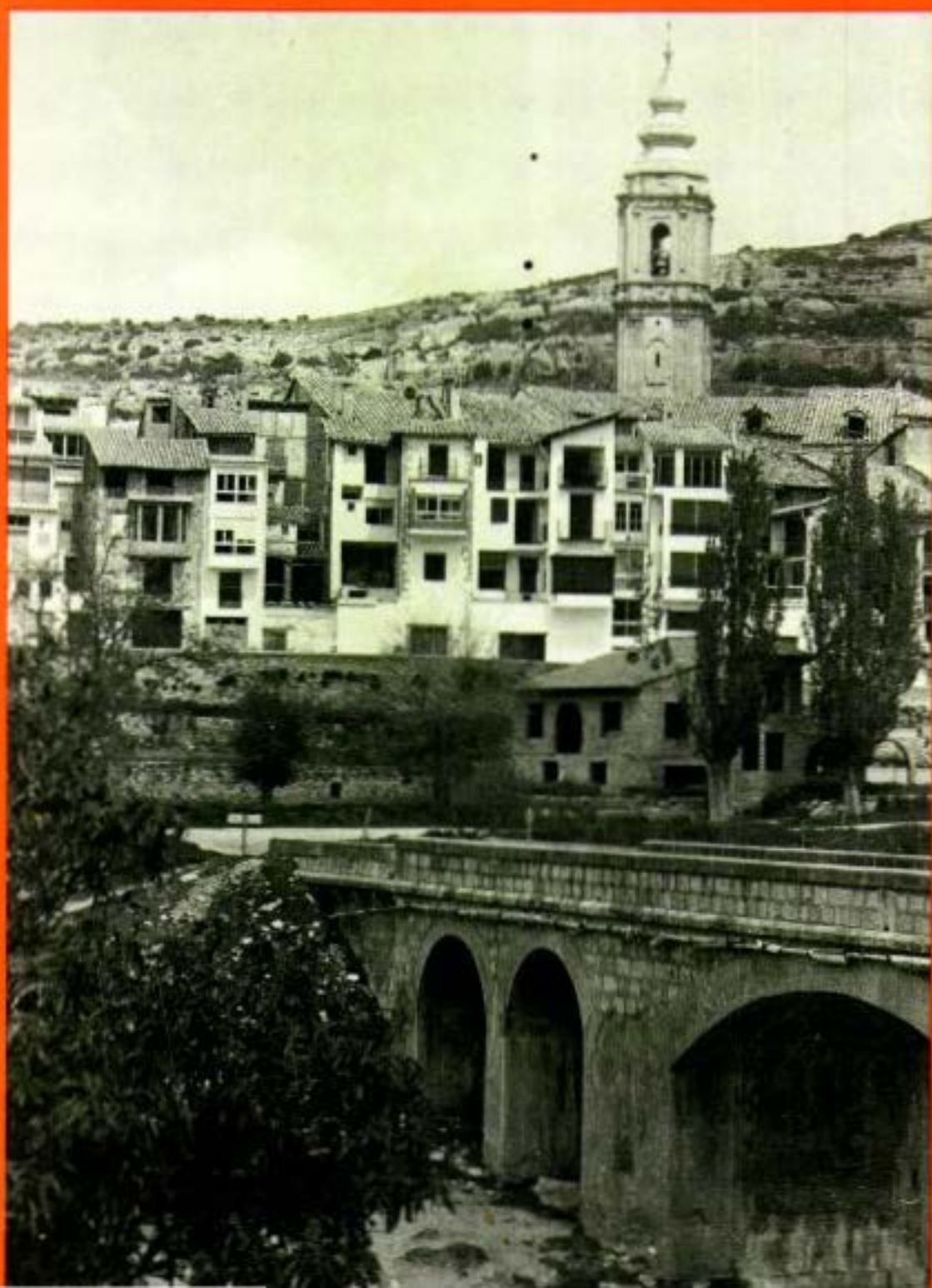
XV!

ANY III n° 10 Primavera 1989

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajut. 225,- pta.

EL FORCALL

SUMARI

EDITORIAL

MONOGRÀFIC:

- D.N.I.
- La meua història
- Breu resum de l'evolució demogràfica del Forcall entre els segles XVI - XX
- Característiques de la Població actual
- Economia
- Les nostres Festes, els nostres Costums
- Coneixent el terme

COMARCA

- Notícies de Cinctorres
- Notícies de Morella
- Vilafranca: 750 anys

PAÍS

- El Director General de Contaminació diu que no se sabran mai les causes...

MÓN

- Espeleòlegs morellans a Cuba

EL CAMP

- Noves ajudes per l'Agricultura i Ramaderia

LA BÚSTIA

OPINIÓ

- Recordant als «Escolapios»
A Royo, Carlos, Ximo, Gasulla...
- Va de «Cuento»

ORELLA ESCRIVANA

- (Precipitada i indocumentada)

CULTURA

- Els refranys
- Creació Vallivana (I)

PUBLICACIONS

- Revistes. Escola-Taller. Morella

ECOLOGIA

- Únicament paraules

TRADICIONS POPULARS

- «El contrabando»

Equip de redacció: Carme Segura (Cinctorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Josep Maria Zapater (La Mata), José Bordàs -esports-, Ernest Querol, Jesús Sangüesa (Morella), Emili Vinaixa (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Sorita), Josep Manuel Falco (Vilafranca).

Fotografia: Grup de Fotografia de Morella i Salvador Rabaza.

Fonts: Iúdit.

Dibuixant: Jesus Orti.

Correcció lingüística: Josefina Borràs, Ernest Querol.

Col·laboradors: Tots els que vulguen escriure.

Administració: Rafael Prats.

Distribució: Joan Carles Marcobal.

Edite: L'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports. Correspondència a l'Apartat de Correus nº 18. 12300 Morella.

C.I.F.: G 12080636. - **Imprimeix:** Jordi Dassoy Carcellé. - **Dipòsit Legal:** B: 20.594-1987.

EDITORIAL

Darrerament en el món occidental s'han fet diferents declaracions en favor de la llibertat d'expressió arran de l'aparició del llibre "Els Versicles Satànics". Els musulmans s'han ofès perquè creuen que s'ha maltractat la figura del seu profeta, i nosaltres, en el món occidental, ens hem escandalitzat perquè no podem entendre que s'arriben a prendre mesures com demanar el cap de l'escriptor. Amb tot i això, en general pensem que el fet de viure tan capficats en una idea és cosa pròpia de gent incivilitzada i, segurament, no veiem que aquesta majoria de la població no pot actuar de cap altra manera que aquella que li han ensenyat; eixe adoctrinament, com tots els adoctrinaments, no ensenya a la gent a pensar.

Per moltes raons, la DEMOCRÀCIA –aquesta forma política de govern que ja fa molts anys que es va inventar, però que desgraciadament algunes vegades no s'ha practicat– ens garanteix molts drets humans, entre d'altres la llibertat d'expressió; i aquesta l'hem d'exigir sempre.

Per fer això no s'ha d'ofendre ningú, a tots ens agraden més unes crítiques que unes altres, i cal assumir-les. El meu paper com a mitjà d'expressió i com a defensora de la llibertat, de totes les llibertats, m'obliga a fer aquesta exigència. I estic satisfeta perquè en les meves fulles hi ha cabuda per escoltar la veu de tots vosaltres, els que em llegiu i escriviu. Sota aquest principi vaig nàixer i així vull viure.

Aquesta independència que vull tenir fa que em llegesca amb ganes cada cop que aparec, i d'això també em faig contenta perquè ja ho acabo de fer per desena vegada i amb un nou monogràfic que n'enceta una nova sèrie que eixiran periòdicament, avui és El Forcall i no tingueu cels els altres pobles perquè tots eixireu.

PRIMERS EN INVESTIGACIÓ
PRIMERS EN VENDA
PRIMERS EN RESULTATS
PRIMERS EN SERVEI

COMPROVEU ELS NOUS
PLANS PER A CONILLS

Ací Les gàbies
EXTRONA
produir per a
més i millor

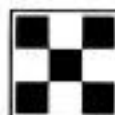

Gallina Blanca Purina

- explotació intensiva
- explotació mitja
- minifundi

**HIGIÈNIQUES – MANEJABLES
DURADERES ECONÒMIQUES**

¡¡SOL·LICITE CATÀLEG INFORMATIU!!

Gallina Blanca Purina

programa el futur
amb la investigació d'avui

DISTRIBUIDOR EN ESTA ZONA
ANTONIO MOLES SEGURA

C/ Sant Lluís, 54 - Tel. 18 10 90
CINCTORRES

MONOGRÀFIC

Realitzat per: Estrella Palos, Sergio Bordàs, Leoncio Piquer, Narcisa Rambla. Han col·laborat: Alfredo Palos, Javi, José Miguel Carbó. Fotografies: Sergio Bordàs

D.N.I.

El Forcall

Sóc a 720 metres sobre el nivell del mar i ocupo un espai de 39 km².

Visc envoltat de bons veïns: Al Nord Villores, Ortells i Sorita; al Sud Cinctores, a l'Est Morella, i a l'Oest la Todolella, la Mata i Olocau del Rei.

A l'hivern tinc molt de fred i els termòmetres marquen fins i tot més dels deu graus sota zero. A l'estiu encara que les temperatures siguin moderades, també és el termòmetre qui ens avisa que arriben i transpassen els trenta-cinc graus centígrads.

Es diu que la mitjana de precipitacions està entre els 600-800 litres / m. però el cert és que ara plou ben poc per ací i aquests últims anys menys que mai.

Vaig néixer a l'ombra de la Roca del Mig-dia i de les moles de la Garumba, Sant Marc i de Roc.

Em vaig criar sobre la forca de tres rius: El Calders, el Cantavella i el Bergantes.

... Imagino que potser per això em van batejar amb el nom de EL FORCALL.

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ
Marquesa F. Sol, 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

TALLERES HONORIO

Agencia
RENAULT

Hostal Nou, s/n

Telefono 16 01 91 **MORELLA**

La meua història

Abans, molt abans que jo nasquera, van viure per aquestes terres que m'envolten gentes diferents que van anar fent història i poble mentre passava el temps.

Gent de la prehistòria i de l'edat antiga, com aquells avantpassats que van trobar en la que anomenem Moleta dels Freres un lloc on viure i on aconseguiren poder.

Va ésser l'any 1876 i quasi bé per encert que es va descobrir l'existència d'aquest poblat, el senyor Nicolau Ferrer i Julve, un oftalmòleg aficionat a l'arqueologia nat a Mirambel, però treballant a València, va curar l'estiu d'aquest any de catarates la mare del senyor Vicent Molinos i Prats, propietari de les terres on es van trobar les restes arqueològiques que ens permeten saber de l'existència d'un assentament humà que probablement s'inicià amb l'edat del bronze i que acaba, segons sembla pel material trobat fins ara, en la segona meitat del segle III a. C.

L'any 1958 un arqueòleg català, el doctor J. Serra i Rafols va visitar la Moleta i posteriorment en l'any 1960 es van fer unes excavacions sota la direcció del senyor Enric Pla i Ballester, aleshores sots-director del Servei d'Investigació Prehistòrica de València. D'ençà que no s'han dut a terme cap altra campanya d'excavació, però, no obstant, s'han fet estudis i s'han anat formulant hipòtesis diferents sobre el poblat al que podien pertànyer les restes trobades i que demostraven ésser d'alguna ciutat important del món romà.

Quan es va descobrir la Moleta es va pensar si seria aquella ciutat anomenada Bisgargis que apareixia en el mapa del geògraf grec Ptolomeu. Això va originar disparitat de criteris perquè es venia pensant que aquesta ciutat es corresponia amb la ciutat de Morella, una ciutat estratègica i important durant tant de temps.

L'any 1977 G. Alföldy, un historiador alemany proposà en el seu estudi "Res Publica Leserensis (Forcall, Castellón)" que la Moleta és la ciutat romana de Lassira o Lesera també assenyalada en el mapa del Ptolomeu i que estaria entre els nuclis costers de Saguntum i Dertosa i l'altre nucli important de l'interior Caesaraugusta.

El fet que aquest historiador alemany s'avingués a pensar que es tractava de Lesera i no de Bisgargis es deu fonamentalment a l'aparició d'una pedra amb una inscripció on es pot llegir una dedicatòria al déu IUPPITER, el nom de l'emperador Marcus Aurelius Antoninus, (anomenat Caracalla) amb dedica-

tòria feta per la RES PUBLICA LESER (EN) SIS.

Fins ara, per les restes que s'han trobat, prou valuoses com per considerar que es tracta d'una ciutat d'importància, i pel lloc estratègic on està, sens dubte nexa en la connexió de d'altres ciutats importants, es pensa que es tracta de la ciutat de Lesera i és probable fins i tot que la ciutat de Bisgargis siga més lluny del que es pensava.

Malgrat aquestes hipòtesis dels historiadors, és probable que només baix el sòl de la Moleta romanguen les proves que ens descobreixen la ciutat que un dia va ésser.

El Forcall comença a existir l'any 1246 quan el dia 2 de maig li és concedida la carta de població, l'atorga en nom de l'Infant Pere de Portugal (senyor del castell de Morella entre d'altres, durant els anys 1244-1247) l'alcaid del castell de Morella Pedro Núñez.

La carta de Població permetia la possibilitat d'establir-se un cert nombre de gent en algun lloc on poder viure i on poder treballar. En aquesta autorització per crear l'aldea del Forcall s'anomenen en principi com a responsables a dotze homes, sens dubte gent de confiança del rei o, en tot cas, gent respectable que mereixien aquest honor.

Però el fet de ser una aldea de Morella

també obligava a obeir aquelles normes que venien d'allí, tant si agradaven com si no, sense cap possibilitat de discutir les decisions. Aquesta actitud, així com l'excés de tributs que cada cop s'havien de pagar (com és d'imaginar), va acabar amb la paciència dels Forcallans i en successives ocasions van demanar la seva independència per tal de poder autogovernar-se, almenys, en allò que a ells només els afectava.

La primera vegada que es va demanar la separació de Morella juntament amb les altres aldees va ser l'any 1292, però es va haver d'esperar molt més temps perquè poguerem obtenir la independència definitiva, mentrestant va passar de tot: moments d'enfrontament declarat i d'altres èpoques en què s'intentà suavitzar una mica la relació entre les aldees i Morella autoritzant la participació de les aldees per prendre decisions que a tots afectaven.

Finalment, el 9 de febrer de l'any 1691, el rei Carles II signa a Madrid el Decret i som, des de llavors, ja no aldea, sinó vila reial, al mes de juny d'aquest mateix any el Baró de Serra Engarceran, D. Ventura Ferrer i Milà, ens dona aquest privilegi tantes vegades exigit i demanat. La Independència, però també tenia un preu, 20.000 pesos de plata van pagar les nou aldees de Morella a aquesta cort que en aquest moment estava arruïnada.

Breu resum de l'evolució demogràfica del Forcall entre els segles XVI – XX

1. Segle XVI:

És aquest un període de ràpid creixement de la població. En l'any 1554 el nombre d'habitants ascendia a 657 mentre que en els primers anys del segle XVII, com bé reflexa el cens de 1610, la població és ja de 1234 habitants, el que ve a suposar un increment anual del 2,6%.

Si en 1610 es constata que hi ha una població de 1234 habitants i en 1710 la xifra només s'eleva a 1353, s'aprecia clarament que el ritme de creixement de població s'ha ralentitzat, i es pot parlar d'un estancament de la població. Aquest estancament està responnent fonamentalment a les crisis demogràfiques de l'època produïdes per les pestes. Com a dada més evident de la catastròfica incidència d'aquestes sobre la població forcallana, cal apuntar que a meitat del segle, concretament en l'any 1646, el nombre d'habitants és de 927. Si comparem aquesta xifra amb els 1234 habitants de l'any 1610, es pot deduir que hi ha una elevada taxa de mortalitat per a aquesta primera meitat del segle XVII.

Per altra banda durant la segona meitat del segle, el balanç de natalitat-mortalitat resulta positiu arribant a la xifra de 1353 habitants per a l'any 1700.

En conjunt el creixement anual per a aquesta centúria és del 0,45%.

2. Segle XVIII:

Ens trobem davant d'un període de creixement en el que si bé es superen el percentatges del segle anterior, aquests no arriben a superar els del segle XVI.

A l'inici del segle la població era de 1353 habitants a l'any 1700 i en encetar el segle XIX aquesta haurà arribat a la quantitat de 2.080 (any 1808).

Encara que el creixement per al conjunt del segle siga del 0,7% anual, paga la pena analitzar-lo perquè la curva de creixement no és ascendent per a tot el període.

Sabem que en l'any 1768, El Forcall tenia 1215 habitants i, si comparem aquesta xifra amb els 1353 de l'any 1700,

ens adonem que aquesta primera meitat del segle, les taxes de mortalitat estan superant les de natalitat ja que la població disminueix. Les causes haurien de buscar-se en les epidèmies generalitzades de pigota en aquest segle i sobretot la de l'any 1716. En la segona meitat la població sembla recuperar-se.

3. Segle XIX:

La primera dada per analitzar l'evolució de la població d'aquest segle correspon a l'any 1808 amb 2080 habitants i la darrera és de l'any 1900 i hi tenim una població total de 2015 habitants.

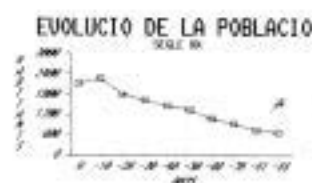
En general es pot dir que el creixement al llarg d'aquest segle és inapreciable, i podem parlar d'un cert estancament.

Les guerres carlines (1830-1840) i les epidèmies del còlera a partir del 1855, semblen ser les causants d'aquesta crisi.

4. Segle XX:

El tret més important que caracteritza l'evolució de la població del Forcall al llarg del segle XX és el continuat descens demogràfic que, en general, i fent una excepció en la primera dècada del segle, s'accelera cada vegada més.

Entre 1900 i 1984 El Forcall ha perdut 1401 habitants que representa el 66,56 per cent de la seva població.

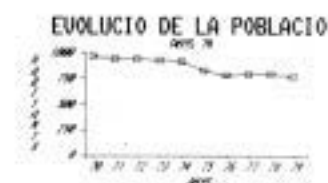
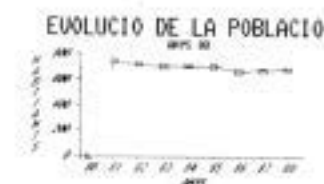
Analitzarem les distintes etapes d'aquesta evolució:

1.—Entre 1910 i 1920 es produeix una forta baixada de la població, motivada, en part, per l'existència, encara a principis del segle de crisis demogràfiques produïdes per epidèmies, la més important va ésser la de la grip de l'any 1918, i al Forcall es conta que n'eren tants els malalts i els morts que aquests s'arple-

gaven en un carro i eren duts al fossar per soterrar-los en una fossa comuna.

Si a aquest factor li afegim d'altres, com l'emigració, la reduïda esperança de vida... Resulta que el Forcall perd en aquesta dècada 459 habitants un 20,49% de la seva població.

2.—Entre 1920 i 1950 sembla ser que hi ha un descens menys accelerat i disminueix en trenta anys un 25,26% de la població.

3.—La dècada 1950-1960 és una de les etapes més crítiques pel que fa a la pèrdua de població. Es perden 246 habitants el que suposa un 18,62% de la població.

4.—Entre 1960-1970 la pèrdua és menor 15,04%, però novament entre els anys 1970-1975 el ritme de la baixada de població es torna a accelerar i solament en cinc anys el Forcall perd un 15,1% de la població, unes 139 persones.

5.—Sembla ser que en aquests darrers anys s'ha moderat una mica aquest descens, les dades són de 782 habitants per a 1975 i 704 per a 1984 el que vol dir és que la pèrdua en deu anys representa el 10% de la població.

Característiques de la població actual

(Comentari a partir de les piràmides d'edat de 1945, 1960, 1971 i 1981).

L'anàlisi de l'estructura demogràfica del Forcall la iniciem amb l'estudi per edat i sexe d'aquesta població. És imprescindible treballar amb les dades que ens ofereixen els diferents censos de població i agrupar aquesta població per grups d'edat.

Aquesta forma de treball no sols ens permet de veure la diferent composició de la població, sinó que ens retrata aquesta població en diferents moments de la seva vida, i observarem els canvis que s'han donat al llarg del temps.

PIRÀMIDE DE 1945: La típica piràmide en forma de pagoda, és característica de poblacions en les quals les taxes de natalitat són molt elevades i l'esperança de vida relativament curta, es veu modificada, en aquest cas de forma important, per les conseqüències de la guerra civil espanyola (1936-1939).

La piràmide ens mostra una pèrdua de població, no tan sols en els grups d'edats sobre els que va incidir més directament aquest fet de la guerra (edats que van dels 25-49 anys en 1945), sinó també en els grups de la base 0-9 anys en 1945.

Evidentment, els morts, els exiliats durant i després de la guerra són la causa principal d'aquesta pèrdua que s'observa sobretot en els homes. Els més perjudicats van ser els que entre 1936-1939 tenien de 16 a 25 anys.

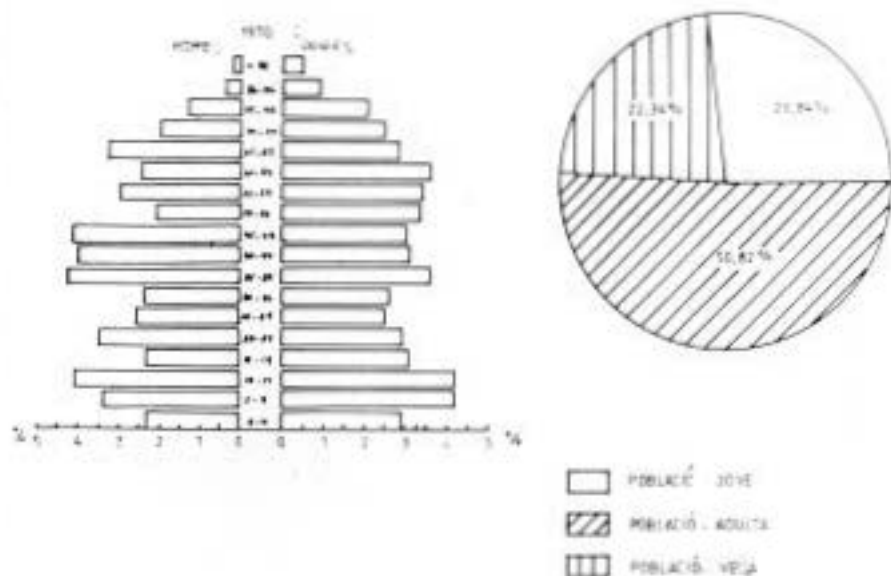
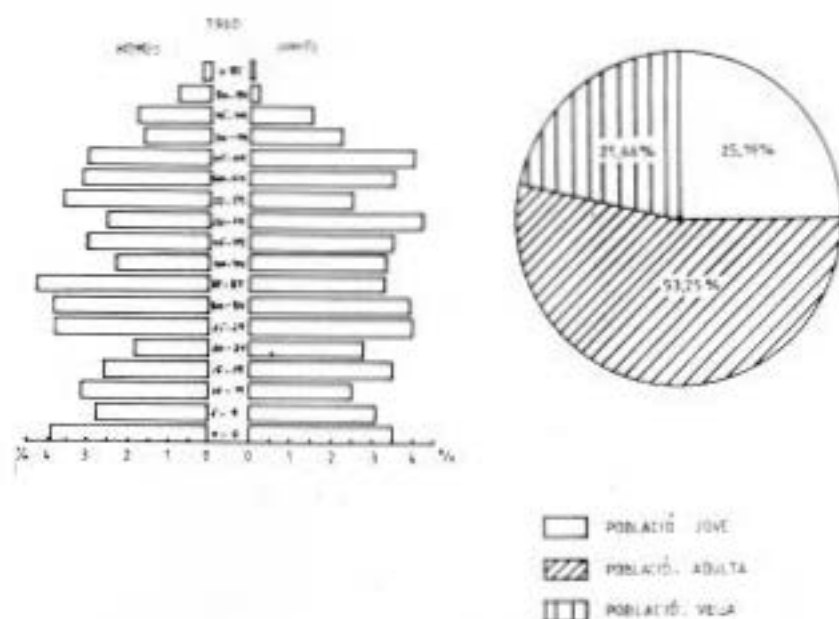
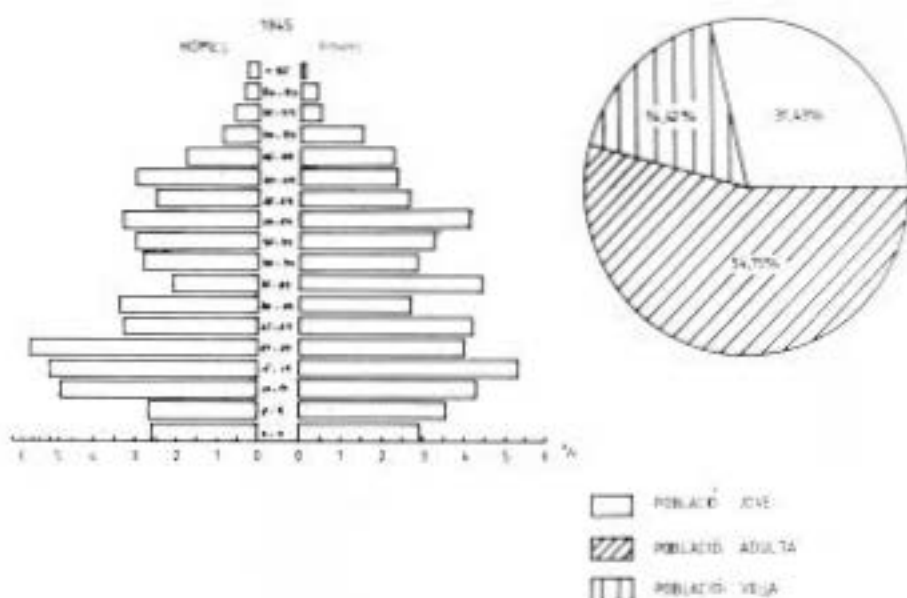
La causa d'una base tan disminuïda no és altra que la pròpia guerra, ja que durant aquesta van minvar les taxes de natalitat.

El descens és clar si comparem aquests grups (de 0 a 10 anys) amb les generacions que nasqueren abans de la guerra i que en 1945 tenen entre 10 i 24 anys.

PIRÀMIDE DE 1960: Aquesta es caracteritza perquè té una base ampla i de descens gradual en els diferents grups d'edat. Apareix un gràfic en el que hi ha una certa homogeneïtat entre els diferents sectors de la població (jove, adulta i vella).

Les taxes de natalitat es volen recuperar, però no arribaran més a les d'abans de la guerra. En aquesta piràmide encara veiem amb claredat aquells grups d'edat (homes sobretot) que van partir la guerra i que aleshores tenen entre 40 i 55 anys.

PIRÀMIDE DE 1970: En aquest gràfic seguim observant una tendència d'igualament entre els diferents grups de població com havíem observat abans, ara va cap a l'estancament i la piràmi-

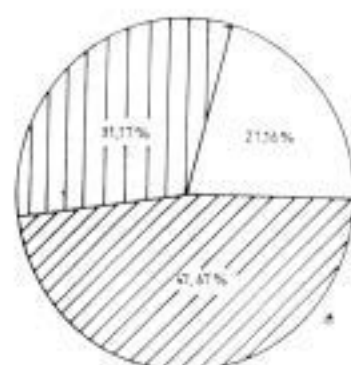
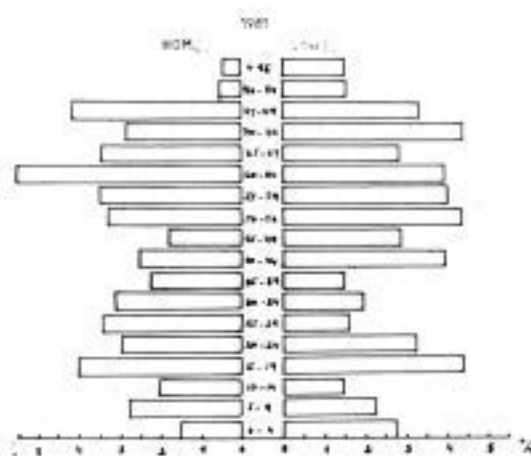

de reflexa una població madura i es tacionària. S'ha d'assenyalar un intent de revitalització que s'observa en el grup que va des de 5 als 14 anys, que serien els nascuts entre 1956 i 1965.

PIRÀMIDE DE 1981: en aquest darrer gràfic veiem, d'una forma absoluta, la tendència que venia assomant anys enrera, la piràmide comença a invertir-se ja que són els grups d'edats corresponents a la població adulta i vella els que proporcionalment estan pesant més en tot el conjunt.

La base es fa estreta d'una forma perillosa i es produeix un gran eixamplament a la banda de dalt. Les raons s'han de buscar en un brusc descens de la natalitat i també en un augment de l'esperança de vida, el que reflexa un percentatge cada vegada més elevat de gent gran (població major de 60 anys).

En conclusió, i pel que observem amb els gràfics, veiem que d'una banda la població del Forcall reflexa un procés continuat de pèrdua de població accelerat aquest últims anys i que ha estat provocat per les emigracions massives en determinades èpoques i pel descens

□ POBLACIÓ JOVÈ
 ▨ POBLACIÓ ADULTA
 ▩ POBLACIÓ VELLA

de les taxes de natalitat, evident a partir del anys setanta.

També s'observa que presenta una

clara tendència a l'envelliment cada vegada més accentuat per les escasses possibilitats de regenerar-se.

**OFICINA D'INFORMACIÓ,
 INICIATIVES I RECLAMACIONS**

CASTELLÓ

CENTRE D'INFORMACIÓ

*La Generalitat,
 ara més prop*

**GENERALITAT VALENCIANA
 PRESIDÈNCIA**

PREGUNTE EL QUE NECESSITE

L'informarem sobre els aspectes generals de l'Administració de la Comunitat Autònoma. Sobre la seua estructura, funcions i procediments.

CENTRE D'INFORMACIÓ

ATENEM LES SEUES RECLAMACIONS

Podrà formular totes aquelles queixes i reclamacions que estime convenientes per sentir-se desatès o lesionat en els seus drets.

SERVEIS TERRITORIALS

Conselloria d'Economia i Hisenda	Ronda Miras, 6, 11 Tel. 22 81 88 22 81 88
Conselloria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport	Oficina: M. Segura Miras, 1 Tel. 22 81 88 Baixada de l'Alameda Av. del Mar, 18 Tel. 22 88 0000 Transport Baixada de l'Alameda, 9 Tel. 22 81 88 Obres Públiques Castellón Av. del Mar, 18 Tel. 22 88 0000 Gua Port Nord Navegac. 40 Tel. 22 81 88
Conselloria de Cultura, Educació i Ciència	Cultura - Educació Av. del Mar, 18 Tel. 22 88 11 Música, 44 Tel. 22 81 11
Conselloria de Sanitat i Consum	Sanitat Av. del Mar, 9 Tel. 22 88 88 / 22 88 81 Consum Av. del Mar, 9 Tel. 22 88 11
Conselloria de Treball i Seguretat Social	Treball Pl. Miras Miras, 1 Tel. 22 81 88 Servei Social Av. Miras, 18 Tel. 22 88 11
Conselloria d'Indústria, Comerç i Turisme	Indústria i Energia M. Segura Miras, 11 Tel. 22 88 88 / 22 88 88 Comerç Alameda, 11, annex Tel. 22 88 88 / 22 88 88 Turisme Pl. Miras Miras, 1 Tel. 22 88 88 / 22 88 88
Conselloria d'Agricultura i Pesca	Agricultura Tel. 22 88 11
Telèfon Turístic	22 18 88

POT SUGGERIR-NOS LES SEUES INICIATIVES

Acollirem totes les iniciatives que serveixen per a millorar la nostra Administració. Seran rebudes, classificades i tramesses a l'òrgan competent.

CRIDE'NS:

Telèfon: 23 84 12
23 85 08

Li facilitarem la informació que necessite sobre l'Administració de la Comunitat Autònoma Valenciana.

VISITE'NS:

Plaça de la Pau, 18

Si vol, l'atendrem personalment.

ESCRIGUE'NS:

Plaça de la Pau, 18
10001-CASTELLÓ

Les seues preguntes, suggerències i reclamacions, seran degudament contestades.

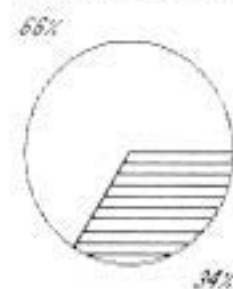
Economia

Al segle XVIII n'Antoni Josep de Cavanilles al parlar del Forcall i pobles de la ribera en el seu llibre "Observaciones sobre historia natural, geografia, agricultura, poblacion y frutos del Reyno de Valencia", deia, entre d'altres coses, que es troba amb un terreny argilós amb moltes pedres que s'havien després de les roques i que per tot arreu hi havien camps cultivats. En les vores dels rius hi havia cirerers, noguers i morers, també si veien ametllers i sembrats que subministren al poble, morers que feien sobre mil lliures de seda. Així mateix diu que el seu terreny és apte per a molts de tipus de produccions i que, a més de la seda, es cullen 20 cafissos de blat, 80 d'ordi, 300 arroves de cànem, 80 de mel, 60 cànters de vi (...) i que amb tot açò no podrien subsistir sense la indústria de la manufactura del cànem, quasi tots savien fer espadenyas, en fabriquen a l'any més de 200 parells. Aquesta era l'ocupació de molts veïns i la de d'altres que utilitzaven el temps que els deixava lliure les feines del camp i els dies plujosos de l'hivern.

Molt han canviat les coses des que el senyor Cavanilles parlava de les característiques econòmiques del Forcall, però realment encara avui trobem restes que són testimoni del passat.

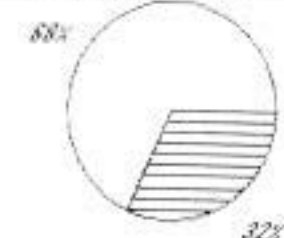
POBLACIO

ACTIVA 34%, NO ACTIVA 66%

POBLACIO ACTIVA

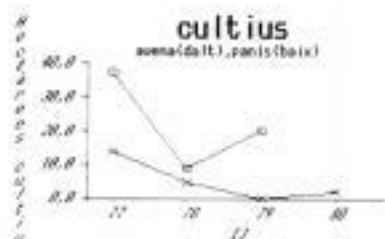
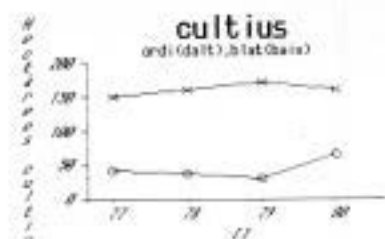
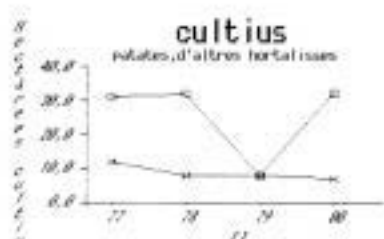
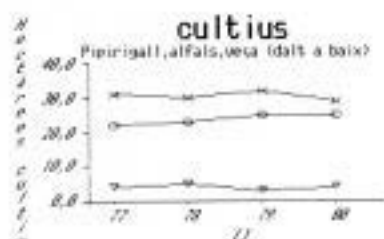
PER SEXES: HOMES 68%, DONES 32%

SECTOR PRIMARI:

AGRICULTURA I RAMADERIA

Si bé és cert que l'agricultura segueix essent un sector important en el conjunt que les activitats econòmiques en el percentatge de la població activa ocupada (vegeu els gràfics), erràriem si no matisem el paper que representa en l'actualitat.

Actualment el cultiu de secà extensiu és, per dir-ho d'alguna manera, l'única activitat agrícola de pes, el blat, i sobretot l'ordi, són els cultius principals, no sols en relació a la superfície en hectàrees conreades, sinó també en relació al valor de la producció final.

De qualsevol manera, la comercialització d'aquests cereals és pràcticament inexistent perquè, com és el cas de l'ordi, s'utilitza majoritàriament per a l'elaboració de pinsos per al bestiar del sector porcí, amb el que l'agricultura i la ramaderia s'integren en un circuit de producció-consum.

La ramaderia és, sens dubte, l'activitat del sector primari que acapara la major part de les inversions i dels beneficis.

Com a la resta dels pobles de la comarca, al llarg de la dècada dels setanta es produeix un creixement progressiu de l'activitat ramadera derivada de la instal·lació de granges per a la cria i engreix de bestiar porcí.

Al 1970 es comptabilitzen sis granges avícoles i vuit de porcí.

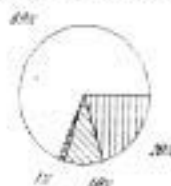
Actualment el panorama ha experimentat canvis apreciables ja que mentre el nombre de granges avícoles ha disminuït a una, les de bestiar porcí han augmentat a dèsset.

És ben conegut de tots que aquest sector pateix de crisis periòdiques que fan trontollar l'economia dels ganaders, però és ben cert que aquesta activitat és fonamental per al poble i per a la comarca, retenint la població i aportant riquesa.

Per una altra banda és necessari analitzar fins a quin punt la població que figura censada com a població activa

Ha. Cultivades, 1980

cebsals 67%, llegums 17, patates 10%, farinats 2%

agrària, ho és en la seua totalitat; gran part d'aquest sector està format per persones que es dediquen a l'agricultura a temps parcial, compaginant-la amb altres activitats, i el fet s'accentua amb la població femenina que figura com població activa en aquest sector

SECTOR SECUNDARI: INDÚSTRIA

Plantejarem el tema a partir de la que Antoni J. de Cavanilles apunta a l'any 1795 com una activitat diferent a la de les tasques agrícoles.

La indústria de l'espadenya: la importància d'aquesta activitat com font d'ingressos per a moltes famílies del Forcall fou gran en el passat, i sobretot, en el primer terç del present segle, poc a poc la manufactura de l'espadenya ha anat perdent posicions; en l'any 1970 només quedaven dues fàbriques i actualment s'ha reduït aquest funcionament a una. Això, però, no vol dir que l'activitat hage quasi desaparegut, ja que encara ara són moltes les dones que cusen espadenyas a casa.

La indústria tèxtil en les tres varietats de filatura, teixit i confecció és la que pràcticament absorbeix un major nombre de població activa en el sector secundari, ocupa un 20% del percentatge total.

En qualsevol cas el percentatge de població dedicat a activitats industrials només és indicatiu, ja que són moltes les persones que treballen indirectament en el sector cosint mocadors, fent jerseis... i que no figuren com a tals.

SECTOR TERCIARI: SERVEIS

De tots els aspectes que abraça l'activitat, és sens dubte la que correspon als serveis aquella que ha experimentat un creixement més important en aquests darrers anys.

Des de sempre al Forcall acudien gent dels pobles de la vora a fer les compres, però és a partir de la dècada dels setanta quan comença a formar-se com un centre comarcal capaç de proveir un considerable nombre de necessitats primàries (alimentació, escolaritat, productes far-

macèutics...) i no tan primàries (restaurants, discoteques...) no sols per a la seua població, sinó també per a la dels altres pobles veïns.

El nombre d'habitants i la seua situació geogràfica li han permès de desenvolupar aquesta infraestructura determinada, i, amb ella, una població activa que representa el 30% del total.

Aquest desenvolupament produït als anys setanta deriva, fonamentalment, de la forta emigració que es produí durant aquells anys i que afectà en general, a tota la comarca, així els pobles de menor població van patir les conseqüències d'una manera més contundent i es van quedar sense la major part dels serveis que ací van aconseguir de mantindre's.

Les nostres Festes, els nostres Costums

És molt probable que si buscarem un lloc on no es celebra cap mena de festa ens resultaria molt difícil, la festa és una necessitat vital, com ho és el fet de riure o el de cantar.

Totes les cultures han celebrat festes i ens han deixat en herència aquests ritus que s'han anat adaptant i han pres la forma del moment pel que passen.

FESTA no és altra cosa que un divertiment compartit, en ella intervenen els membres d'una família o d'un grup social més ample com ara potser un poble.

El caràcter hereditari que tenen les festes fan que forme part de la vida i de la cultura d'un poble i que constitueca la nostra personalitat, és per això que per tal de conservar-nos i diferenciar-nos dels altres pobles hem de mantindre i perpetuar aquestes costums que hem heretat i que hem fet nostres.

Fonamentalment les festes es celebraven en èpoques determinades de l'any, solien fer-se festes a l'inici de l'hivern i també en iniciar l'estiu, amb el temps, i després de successives adaptacions, es va ampliant el calendari de les festes i aquestes apareixen per diferents motius.

El Forcall celebra encara les festes que podríem dir majors, en el sentit de que duren i ocupen més dies i al seu voltant hi ha més elements, i un altre tipus de festa que es redueix a un dia que inclourie les rogatives que es feien i encara perduren a la primavera.

Parlem doncs d'aquestes festes majors:

SANT ANTONI: Aquesta festa es commemora el 17 de gener, però realment s'inicia el dia 26 de desembre quan

es va a tallar el **maio**, es tracta d'un pi, el més alt possible, al que se li desfullen totes les branques i només es deixa el ramatge a la banda de dalt. Juntament amb el **maio**, es porten també el que anomenem les **costelles**, que són uns altres pins pelats que serveixen de base per formar la barraca el dia de Sant Antoni, i les **tronques** que són les soques d'arbres grans que s'encenen i duren els tres dies de la festa. Mentrestant els majorals que són els encarregats de coordinar la festa, fan el **panoli** que el componen les pastes que durant la festa es mengen, això són les **rotletes de l'esclafit** fetes amb aiguardent i oli, sucre i farina. Es diuen així perquè és una

pasta que s'ha de treballar molt i se li han de donar de valentes trompades perquè face corretja i estiga la pasta ben lligada. També s'hi fan les **coquetes amb pasta d'aiguardent moll**, sucre, farina i oli i que van plenes de confitura de carabassa: les coquetes típiques **de mitja lliura** (la pasta crua ha de pesar això) les donen els majorals la nit de la Santantonada a tots aquells que ixen a la processó per tal de beneir algun animal.

La festa en si començava el dia 16 de gener ara s'ha traspassat al cap de setmana més proper al dia del Sant per tal de facilitar l'assistència a tots els que no viuen al nostre poble.

Els de la Santantonada, amb l'esque-
llot, anuncien l'inici de la festa i a migdia
en punt s'alça sobre la plaça l'arbre al crit
de: Aaaaaamunt el maio! Aaaaaamunt!

Al voltant de l'arbre maig s'uneixen
les *costelles* i es vesteix una barraca amb
dues eixides. Quan la barraca ja està
vestida els de la Santantonada se'n van a
sopar, abans se'ls solia guisar una ovella.
En acabar de sopar comença ja la funció
i cadascun d'ells s'ha de vestir amb el
vestit adient per representar el seu pa-
per; es vesteixen els *botargues*, que són
eixos dimonis malcarats i agressius que
amb un monyó de paper, demostren la
seva autoritat en la festa i fan que els
Sants: Antoni i Pau els segueixen per tot
el poble i travessen la foguera.

Amb els *botargues* el *Despullat*, l'a-
mo de la corda on van lligats els sants
amb un cintuó ple de cascavells, i, la
Filoseta un home vestit de dona amb
una filosa amb espart que balla i intenta
seduir als Sants, els *cremallers* que van
fent llum pels carrers i finalment Sant
Antoni i Sant Pau tapats amb una capa i
un gran barret, amb un collar de manda-
rines penjant al coll i una creu el primer
i un gaiato el segon aguanten resant per
tal de no caure en les temptacions.

Ja han sortit els personatges al carrer
i corrent i cridant es volta el poble. En
arribar a la plaça on hi és la barraca se li
dóna foc i tots: Dimonis i Sants han de
passar mentre està en flames, al final
Sant Antoni trau la creu i crida el nom de
Jesus i els dimonis cauen tots a terra
tremolant i s'acaba la funció, es deixa
acabar de cremar la barraca i després es
fan les benediccions dels animals.

Tradicionalment Sant Antoni ha tingut
gran importància entre el món agrí-
cola i ramader i el dia del Sant es repre-
senta el que anomenem *la sembrada* on
els majorals amb un matxo i un aladre
fan que llauren i tiren confits, caramels,
mandarines o cacaus per als xiquets que
prèviament s'hauran disfressat i hauran
donat la volta al poble amb el gaiter i el
tabaler.

El tercer dia de festa és el *dia dels*
botets i aquest dia sempre es fan compe-
ticions esportives amb el temps s'han
perdut algunes curses com eren les que
es feien amb els matxos o cavalls, però
encara es fan les corregudes i els premis
sempre són o pollastres de casa, o co-
nills.

Abans es saltaven els botos que eren
cuirs de cabra, cosits i apegats que
servien per guardar el vi, probablement
és per això que diem el *dia dels botets*.

Els estudiosos hi veuen en aquesta
festa ritus i tradicions de cultures ances-
trals: el foc, el culte a l'arbre, eren pràc-

tiques de pobles molt antics als quals,
després, amb la nova religió cristiana,
se'ls han afegit altres aspectes perquè la
figura del seu Sant es pugués adaptar
amb el conjunt ritual.

S'acaba Sant Antoni. En el temps que
separa l'hivern de l'estiu, que és quan es
celebren les altres festes majors, es fan
les rogatives —ara només a Sant Cristò-
fol i a Sant Joaquim de la Menadella,
abans també s'anava a Sant Marc...— i es
demanava a aquests Sants que dugueren
la pluja necessària de la primavera i que
els ajudés a tindre una bona collita.

Al setembre fem les altres festes
majors en honor dels patrons del poble
Sant Vito i la Mare de Déu de Consola-
ció.

Hi ha documents que ja abans de
l'any 1553 la Consolació era venerada
pels forcallans. Amb el temps se li va
construir una ermita des d'on baixa la
processó de les torxes, tots, grans i
menuts, amb un farolet encès el dia que
comencen les festes.

Sant Vito comença a ser el nostre
patró ara ha fet tres-cents anys, quan a
conseqüència de la pesta de l'any 1684,
es decideix portar les relíquies d'un màrtir
romà per tenir-lo com el representant
davant de Déu i perquè pregués per la
salut de tot el poble, evitant-los tota clas-

se de mals. Mossén Gabriel Gil, capellà
del Forcall li demana a un cosí seu que és
frare cartoixà a Roma, Frai Gaspar Gil,
que faci el possible davant el Papa per
obtenir les relíquies d'algun màrtir. Fi-
nalment el Papa Innocenci XI concedeix
la petició.

Aleshores, i per tal de lloar al nou
patró, neixen una sèrie de processons i
dances que representen oficis i treballs
de la gent del poble. La gent vestida amb
els vestits adients balla durant la proces-
sò, i després se reciten les relacions on
se'ns conta la vida, virtuts i miracles dels
Sants Patrons.

Els *dansants*: van ballant vuit homes
que amb uns enagos i unes castanyetes a
les mans porten el ritme de tabaler i
gaiter, aquesta dansa és de les més anti-
gues de la festa i hi ha dades que ja es feia
a l'any 1773.

Els *llauradrets* i *llauradoretas*: són
xiquets i xiquetes que vestits amb el traje
típic —saragüells, jupetí i un aladre pen-
jat a l'esquena— els xiquets, i faldetes,
mòcador i una cistella amb alfàbrega
—les xiquetes—, van ballant a les ordres
dels balladors grans que amb un casta-
nyot gran —per als llauradors— els fan
voltar i els criden: Caragol per dins!,
Caragol per fora!

Diu que fa seixanta anys anaven vestits com els Dansants, i acompanyaven al guió de S. Antoni, és per això que suposem que representen el gremi de llauradors.

Les *gitanetes*: Vuit xiques joves vestides amb faldetes i mocador de Manila, ballen i vesteixen i desvesteixen una barra que és aguantada per un jove vestit amb farol, saraguèlls i jupetí i que s'anomena *barreno*.

Els bastonets: la ballen joves de dotze a catorze anys. Van amb un vestit blau, calces blanques i espadenyes blaves, i duen un arc amb flors i entre ells van fent cercles diferents. Sembla ser que aquesta dansa va substituir a una altra anomenada dels *negrets* a finals del segle XIX, i que com acompanya al guió de Sant Josep es pensa que pot pertànyer al gremi de fusters i obrers.

Els varetes: és la dansa més recent perquè es va fer per primera vegada a l'any 1934, la ballen deu xiquets entre set i onze anys, amb un vestit blau i roig combinat, espadenyes blaves i una vareta, porten el compàs de la gaita i tabal i al final fan un castellet de dos alçades i on el que s'enfila al capdamunt recita uns versets en honor del sant a qui es dedica el dia.

El primer dia de les festes se li dediquen les processons a la Mare de Déu i el segon dia se li ofereixen al patró. Les danses que apareixen són les mateixes ambdós dies, però es canvia una mica l'ornament dels vestits predominant el color roig per al dia de Sant Vito.

Els bous, els coets, i d'altres activitats han anat omplint espais per tal d'aconseguir que tots puguem disfrutar segons els seus gusts de forma diferent.

També aquestes activitats s'han anat modificant en el temps, abans es feia el famós *bou de corda* que anava lligat pels dos costats, uns el feien córrer i els altres l'anaven frenant i així voltaven la plaça, segurament a tots us sona allò que diuen

que diem nosaltres: Dóna-li corda que és de Morella. Potser és per això que tenim fama heretada de què els forcallans som molt roïns.

Amb tot açò ens entretenim, disfrutem i ens sentim orgullosos de conservar l'herència que ens han deixat els nostres avantpassats, perquè d'aquesta manera ens sentim només nosaltres. Nosaltres som FORCALLANS.

<div data-bbox="646 1541 774 1673" data-label="Image"> </div> <div data-bbox="175 1601 790 1962" data-label="Image"> </div> <div data-bbox="343 1998 638 2251" data-label="Text"> <p>Telèfons: 16 00 08 i 16 01 25 (2 línies) Portal de Sant Mateu, 2 MORELLA (Castelló)</p> </div>	<div data-bbox="861 1601 1460 1842" data-label="Section-Header"> <h1>Carnisseria MANERO</h1> </div> <div data-bbox="933 1926 1412 2070" data-label="Text"> <p><i>Especialitat en embotits casolans</i></p> </div> <div data-bbox="997 2107 1356 2239" data-label="Text"> <p>C/ Sant Joaquim, 16 Tel. 18 10 65 CINCTORRES</p> </div>
---	--

Coneixent el terme

Igual és probable que molts dels joves del Forcall no hem disfrutat de totes les possibilitats d'esbarjo que el poble té. El nostre poble, donada la seva situació geogràfica i les seves característiques de relleu, és ideal per poder planificar una sèrie d'eixides curtes i, si ens agrada caminar, no tan curtes, on podrem xalar i gaudir amb la vista d'aquests panorames.

Hi ha llocs per a tots: a la voreta del poble on els més petits, i també els més grans, poden arribar sense dificultats i també més allunyats on es poden contemplar uns paisatges meravellosos.

El Forcall, com tots sabeu, és un poble envoltat per tres rius i a les vores dels rius hi podem trobar fonts i fontetes que ens omplien els cànters d'aigua fresca a l'estiu.

Si passem pel Riu de Calders ens trobem amb *les Fontetes* que és la que més prop està, després seguint la rambla amunt està la *Font de Santa Anna*, també anomenada *de la Salut*, ja que se li atribueixen a les seves aigües propietats curatives, es tenen referències d'aquesta font des de l'any 1649. Una mica més amunt la *Felipeta* amb una aigua estupenda i amb una mica més de cabal ens espera i ens ofereix l'ombra de les roques sobre les que brolla perquè puguem descansar.

A l'altra banda del pont estan les fonts més conegudes, la de *l'Om* on hi ha un lloc bo per berenar o també per acampar i uns metres més enllà trobem a la *Font de la Panera*.

El riu de Cantavella també té les seves fonts *la Font de la Vila*, on són els "llavadors" i els abeuradors dels animals, una font amb bastant cabal, d'aquesta font es duia l'aigua al poble fins els anys quaranta. La font és molt senzilla i funcional, està emmarcada per un

arc de mig punt possiblement del segle XVII.

La font de l'Escuriola i la *de Picolinxa* també es troben a la vessant d'aquest riu, però el seu cabal és molt menys important. Al mig del poble està *la font del Convent*.

En el riu de Morella podem trobar *la font del Roure* i *la font de la Teula* que encara que no molt cabaloses no s'arriben a eixugar mai.

Les moles que abriguen al Forcall són un lloc imprescindible per fer una ruta de coneixement del terme, anem ja a posar-nos en marxa i en direcció est ens dirigim cap al *mas de Racó*, eixim pel pont i seguint l'antic camí de Cinctorres, es troba un camí que passa pel camp de futbol, a mesura que caminem ens adonem que el camí en principi és força costerut i després va vorejant la muntanya fins arribar al mas, recorrem un paisatge àrid, amb terres ermes i camps de secà, si ens entretenim una mica podem buscar i trobar alguns fòssils. En arribar al mas és obligat anar a veure el Roure famós per les seves dimensions, ja que entre tres persones no poden abraçar el diàmetre del seu tronc. Però el més curiós de tot és el fet que viu sobre una roca. Si ja hem fet set i volem beure, ho podem fer a la *font del Toscarel* o si no a la font del mas.

Si en comptes de pujar al *mas de Racó*, volem pujar a la *Roca del Migdia*, haurem d'arribar al recinte de la *Mola de la Garumba* i d'allí a un dels pics pujadors com el *Balcó de Pilatos* que ens duran al cim de la mola, allí hi ha dues petites carrasques que es distingeixen des del poble i ens serveixen de referència, es veu tot el poble i la força que formen els tres rius a Tajantar-se. Aquesta és la roca més característica del Forcall, el nom de *Roca del Migdia* el

té perquè sempre ha estat un rellotge natural que ha marcat el migdia.

Si baixem per la banda del riu de Morella trobarem el *mas del Xorrador* conegut per la seva font que des dels anys quaranta, en què es va construir la primera font de la plaça ha abastat d'aigua a tot el poble.

En direcció nord-oest: Si anem cap al *moli Matalí* travessarem el riu de Cantavella i, deixant de costat *l'alameda de Climent*, i *la font de Picolinxa* comencem a pujar pel camí de ferradura que ens durà a *l'Hostal de Liborio*, és d'allí que podem pujar a la coneguda *Moleta*.

La Moleta es troba a una alçada de 910 metres sobre el nivell del mar i és una mola allargada, menuda i molt escarpada; formada en realitat per dos altiplans sobreposats, pràcticament inaccessibles, amb un sol pujador per la part nord. Allí s'han trobat restes arqueològiques de poblats iberoromans, podem observar restes de ciments d'edificacions, marques de rodes de carruatges a l'única entrada al recinte i alguns trocets de ceràmica entre d'altres.

Enfront de la *Moleta* es troba el *mas de Llorens* i la *moleta de Sant Pere de les Solanes* i molt a prop els masos de *Sebastiana* i de *Roig*. Seguint en aquesta direcció, però bastant més a munt podem atansar-nos fins la *Menadella*, diu la gent vella que des del *mas de Llorens* està a tres hores de camí i peu, allí hi ha una ermita construïda l'any 1749 i és aquest cim el de més alçada de tot el nostre terme, també és el més allunyat. A meitat de camí està la *Torre-Selló* que compta amb una ermita de l'any 1697 hi on hi ha un quadre de l'anunciació de la Verge de la mateixa època, que ara s'ha restaurat i es conserva a l'església parroquial. Pels voltants del camí trobarem també els masos de *Carbó* i una mica més lluny el de *Mari-net*.

Eixint cap al nord-est podem visitar per una banda la vora del riu amb la fàbrica de Palos on es pot veure un interessant conjunt d'edificis del segle XVI que formaven el castell-palau dels Berga, on hi ha un molí, capella, muralla i palau, el qual té una façana gòtica amb uns arcs i finestres molt bonics i un escut familiar sobre la porta. Seguint el camí de ferradura paral·lel al riu passant per l'alameda de la fàbrica i per nombroses hortes arribarem al *Ribàs Verd*, hi ha dos tolls on ens podrem banyar i l'assut del molí de *la Torreta*, el molí està molt ben conservat i destaca la torre medieval que li dona nom.

Donem un gir cap a la muntanya, travessarem la carretera a l'alçada de la futura gasolinera i continuarem travessant camps de secà i el riu de Xiva, cap a la *Torre Amela*, mas que té una interessant torre àrab. En front de la *Torre Amela* està la *Mola de Cosme* que en la seva part més alta té 1.003 metres sobre el nivell del mar, podrem pujar de mala manera perquè no hi han uns camins massa definits, però convé que s'hi face el sacrifici, ja que la *Roca Roja* i tota la mola formen un dels paratges naturals més bonics del Forcall, en una variada vegetació, que va des de la carrasca al roure o el pi, passant per espècies vegetals més petites; i on s'ha assentat una important colònia de voltors que habite en les escarpades parets de la roca. Al mateix recinte hi ha alguna fonteta que es troba amb no massa dificultat. Per baixar seguirem un camí que ens portarà al *mas de la Grellera* i tot seguint la carretera per "Tempalme" tomarem al Forcall.

Dins del poble també hi podem recórrer una sèrie de llocs. Començarem amb l'església i el primer que hem de fer és alçar una mica la vista i contemplar l'esvelt campanar, destaca sobre totes les construccions del poble amb els seus 55 metres d'alçada. Un cop hagem fet això donarem una volta per fora de l'església i ens adonarem que la part posterior és més antiga i és d'estil gòtic, mentre que al davant té una línia més renaixentista, data de l'any 1850, que és quan es reconstrueix després de ser cremada durant les guerres Carlines, d'aquí bé el dit de "Forcall socarrat..." Dins l'església podem contemplar un bonic conjunt de frescs, obra del pintor morellà Joan Francisc Cruella.

En eixir pujarem pel carrer del forn i continuant pel carrer de la pilota arribarem a la plaça de Sant Miquel, preàmbul de l'ampla Plaça Major de 3.500 metres quadrats, centre de la vila i on hi han molts comerços a més d'interessants edificis antics.

La casa de "Taguacil" que té sobre la seva porta l'escut municipal més antic del poble.

El Palau Osset seu actual de l'ajuntament de mitjans segle XVI considerat dels millors de la província.

L'antiga Casa de la Vila amb una façana única al País Valencià amb la seva escala exterior...

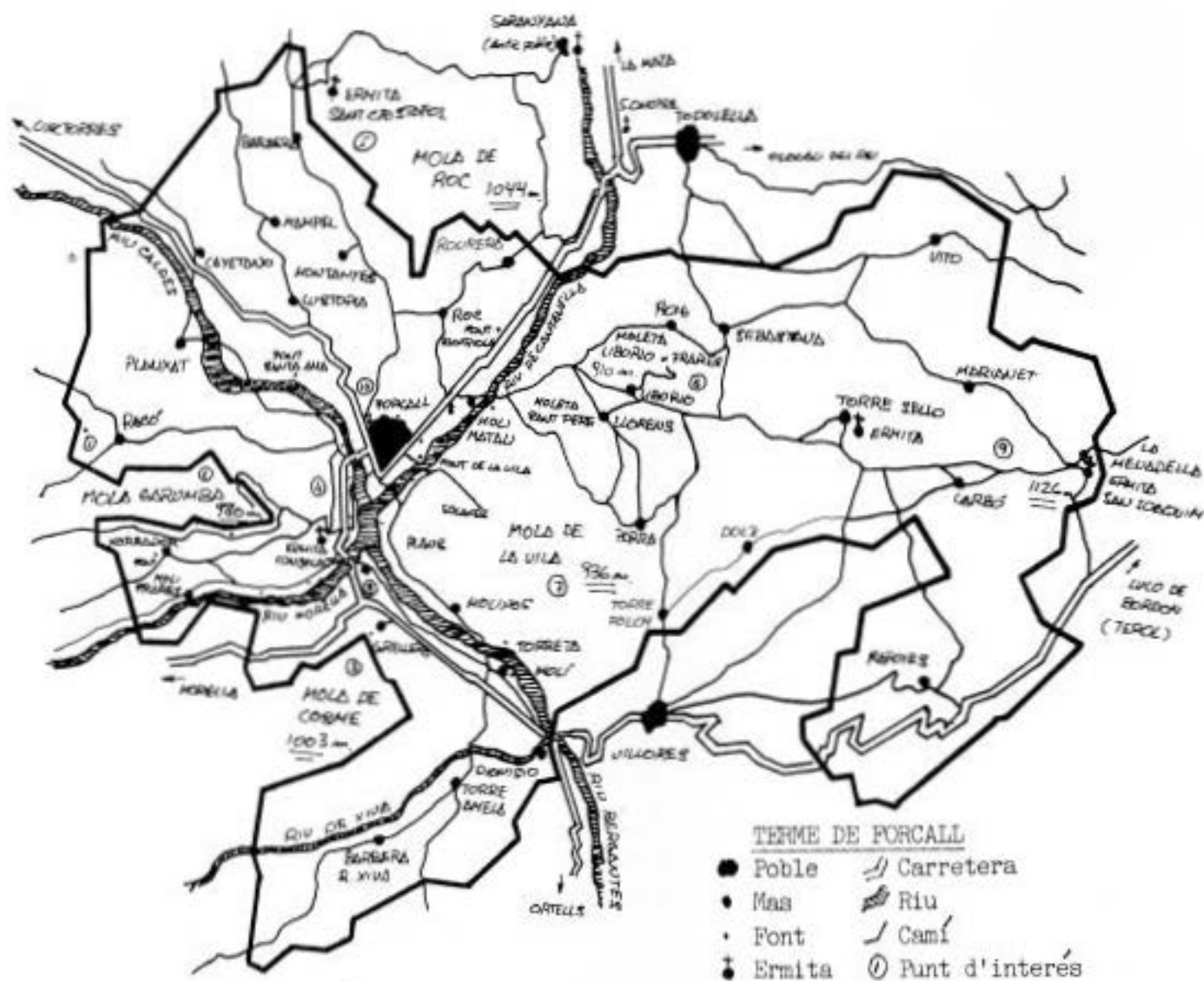
Per continuar la ruta podriem pujar de la Plaça fins a Sant Josep que és una ermita d'estil barroc amb uns jardins i banquets per descansar, i, al costat mateix el Calvari, diuen que és el més monumental de la província, va ser edificat l'any 1886 i restaurat posteriorment al 1969 les caselles són totes de pedra i les actuals figures són obra de l'escultor Josep Ruiz Correa.

Pocs metres més amunt sobre la carretera de Cincorres està el Cementiri de finals del segle passat, en front una ermiteta, la de Sant Cristofol i una creu

de Terme restaurada fa poc que ens indica el camí que ens durà a l'ermita de Sant Cristòfol on es va pel mes de maig, i que compartim amb altres pobles.

Més a prop del poble, però en diferents direccions tenim l'ermita de la Mare de Déu del Pilar i la més gran i més visitada ermita en honor de la Consolació que és la patrona, allí es puja els dilluns de Pasqua i els xiquets es mengen la rosca mentre els homes juguen a les xapes i les dones -en general- escolten la missa; després els majorals de Sant Antoni, que estrenen el càrrec, conviden a vi als visitants. En quan es baixa al poble tothom enceta la rosca tapada o a la paella. Si us agraden altres tipus d'esports però dels nocturns, també els podreu practicar, però d'aquests ja en parlarem una altra vegada.

- 1 - Curiositat Botànica. Roure del Mas del Racó.
- 2 - Roca del Migdia. Vista panoràmica.
- 3 - Roca Roja. Vista panoràmica. Colònia de «Buitre Leonado».
- 4 - Fonts de l'Om i Panera. Lloc d'acampada. Ermites de la Consolació i la Consolacioneta.
- 5 - Ermita de Sant Cristòfol de Todoella. Bonica pujada pel cantó del Forcall. Romeria el mes de Maig.
- 6 - Restes Arqueològiques. Poblament romà de Lesera.
- 7 - Mola de la vila. Coves. Vista panoràmica.
- 8 - Fàbrica de Palos. Antic castell-palau dels Berga que dona nom al riu. Conjunt d'edificis del s. XVI.
- 9 - Ermites de Torre Selló i Sant Joaquim de la Menadella. Límit amb la província de Terol.
- 10 - Sant Josep i Calvari. Vista sobre el riu Caldes i Roca del Migdia.

Bibliografia

HISTÒRIA:

- «FORCALL: LUGARES, GENTE, HISTORIA»

Dña. Carmen Ferrer Llop

D. José Sabater Carbó

- «MORELLA Y SUS ALDEAS»

D. José Segura y Barreda

- «APORTACION A LA HISTORIA DE FORCALL»

D. José Eixarch Frasco

- «LESSERA»

Ferran Arasa i Gil

ECONOMIA:

FONTS

- «OBSERVACIONES SOBRE HISTORIA NATURAL, GEOGRAFIA, AGRICULTURA, POBLACION Y FRUTOS DEL REYNO DE VALENCIA»

D. Antonio Josef de Cavanilles

- FESTES I COSTUMS

FONTS

- «TRADICIONS, MITES I CREENCES DELS CATALANS»

Xavier Fàbregas

- «FUEGO, DEMONIOS Y SANTOS»

Henri Bouché

COMARCA

Notícies de Cinctorres

PRIMAVERA PLUJOSA.— A més del bon temps que continua de quasi tot l'hivern, aquesta primavera és caracteritzada per l'abundància de pluges. A darrers de març han eixit tots els rius i barranquets, el que més ha sorprès, però, ha estat la remor que des de "Casa Jaime" es sentie aquests dies dels rajos d'aigua que baixaven per Les Forques.

EL BASSI.— La sorpresa ha estat trobar-se amb una creu de fusta allí al costat d'un raig d'aigua com el bras que diu: "AGUA NO POTABLE". Sembla ser que la causa ha estat una cuba de pixum amb el que s'arruixava un bancal per tal d'abonar-lo i que s'ha filtrat. Esperem que les recents pluges que ja hem comentat faran desaparèixer el que resta de líquid contaminador i podrem tornar a beure aigua del raig.

CARRETERES TALLADES.— La pluja també ha estat la causa de despreniments que han tingut tallada la carretera Cinctorres-Castellfort en el km. 13. A més a més, les noves carreteres han estat tota una sorpresa, l'aigua s'ha acabat d'emportar la graveta solta, però també ha fet el mateix amb més d'un tros de carretera i algun cotxe s'ha vist ben ofegat a l'intentar passar aquests "ponts" que, en contra d'alçar-se per sobre el llit del riu, s'abaixen a besar-lo. El paisatge de tota la comarca continua augmentant la visió d'innombrables portells que arreu dels bancals es despengen i que ja ningú s'encarrega de la difícil tasca de tornar-

los.

NOVA RETOLACIÓ ALS CARRERS.— L'Ajuntament ha posat una nova retolació als carrers recuperant els noms tradicionals d'aquests amb els que tothom els coneix. Són unes plaques de ceràmica amb colors, en les quals a més del nom del carrer apareix l'escut del poble.

ELS JUVILATS I PENSIONISTES SE'N VAN DE VIATGE.— Aquesta agrupació de gent que és la més gran del poble, en fa molt bon ús del local que inauguraren a setembre. Hi ha una autèntica afició pels jocs de cartes als que juguen majoritàriament les dones (ells prefereixen continuar fent-ho als bars). L'altra afició són els viatges. A part d'un de curtet a Terol, pensen anar a Sevilla per a la Fira d'Abril. Ànim no en falte i segur que es ballaran més d'una sevillana.

CONTAMINACIÓ AMB FORMA DE...— De tant en tant "graciosos" amb poca gràcia i que res no tenen que veure amb la vida de la comarca, vénen a gastar els seus esprais i ens omplim els afores dels pobles de lletrers. Ara a Cinctorres i a algun que altre poble tenim les pallisses de l'entrada i tots els bancs de les escoles embrutats amb unes estúpides lletres que no repetisc. Però pot ser el tema done per parlar-ne més extensament. Ho farem en un proper article.

ELECTRODOMÈSTICS MANERO

**ARA VENDA
AL CARRER
BLASCO D'ALAGON**

Telèfon 16 01 02

Notícies de Morella

DIA INTERNACIONAL DE LA DONA

El dia 8 de març es va celebrar a Morella el Dia Internacional de la Dona. Els actes que es van fer van estar organitzats pel Grup de Dones dels Ports i van constar de:

- A les 10'45: Sopar de Germanor.
- 22'15: Projectió del Video: "Hijos de un Dios menor".

Als/les assistents se'ls va obsequiar amb el llibre informatiu "Pla per a la Igualtat d'Oportunitats de les Dones" Comunitat Valenciana 1989-1991.

Igualment a Vilafranca es va celebrar aquest dia amb una conferència i un sopar. La Conferència tractava el tema: "part natural", "neixement feliç".

CAMPANYA CONTRA LA FAM

El dia 11 de març a les 21'15 es va fer un sopar de fam al saló parroquial de Morella per tal de replegar fons destinats a combatre la fam del món.

L'acte -al que van assistir unes 40 persones- va constar de:

- Sopar (pa, oli, sal/sucre i aigua).
- Pel·lícula de Video i posterior comentari.
- Cants

ACLARIMENTS

Respecte a dues notícies d'aquesta secció a la Revista nº 9.

- L'Església de Sant Miquel NO HA ESTAT CEDIDA pel Bisbat sinó venuda per 30.000.000 a la Conselleria de Sanitat.

- Són els pares els que es fan càrrec del sou dels educadors de la Guàrdia Municipal.

Vilafranca: 750 anys

El dimarts 9 de febrer es commemorarà el 750 aniversari de la fundació del poble de Vilafranca. Data en què En Blasc d'Alagó atorgà la Carta Pobla a la referida Vila.

Amb aquest motiu, el cap de setmana següent es celebraren una sèrie d'actes culturals per commemorar tan important esdeveniment.

El divendres, al saló d'actes de la Casa Social i a càrrec de l'historiador local En Josep Monferrer i Guardiola es realitzà una conferència-col·loqui, on es va parlar de la vida d'En Blasc d'Alagó, de la fundació del poble i de la comarca.

El col·loqui va tractar, fonamentalment, sobre la polèmica del nom de Vilafranca; l'historiador proposà a les autoritats presents que aquest era el moment adient per restituir l'autèntic nom del poble.

A la nit, i al poliesportiu municipal, la companyia de teatre "La Xula", de Castelló, de la qual alguns integrants són del poble, representà l'obra "Baco, Eros i Fortuna". L'assistència de públic fou molt nombrosa. Hem de dir que l'èxit obtingut fa dos anys amb l'obra "Baixant

al moro", s'ha repetit altra volta. La gent no es cansava d'aplaudir, perquè realment la interpretació, els decorats i el muntatge en general, van estar molt aconseguits.

El dissabte, amb la presència d'autoritats autonòmiques, provincials i locals s'inaugurarà una placa commemorativa de l'esmentat esdeveniment.

S'obrí al públic una exposició itinerant sobre fogueres i foc en general al País Valencià. L'exhibició contenia una ampla representació del poble i la comarca. S'ha de dir que va ser molt ben rebuda per tota la gent.

Aquesta celebració es pot dir que ha estat també comarcal, ja que el mateix dissabte a la nit, al poliesportiu es reuniren diferents grups de danses de la comarca dels Ports. Morella, la Todolella i el Ball Pla de Vilafranca ens delectaren amb llurs balls. El colorit de la vestimenta, la dolçaina i en general, la música popular a la qual estem tan acostumats foren l'atracció de tots els Vilafranquins.

El programa d'actes culturals s'extendrà al llarg de tot l'any, amb festes de la

joventut al mes de maig; una trobada de bandes de música per al mes d'octubre; concursos i exposicions de pintura i redacció; excursions i altres activitats per a escolars... etc.

Tot açò i altres actes que des de fa uns anys es vénen realitzant, faran que Vilafranca visca un any molt important.

COMARCA

LA TODOLELLA

LES DANSES GUERRERES
PATRIMONI
HISTÒRICO-CULTURAL

La Diputació de Castelló i la Comissió del 750 Aniversari es van comprometre a recuperar les danses íntegrament. Seran ballades 2 vegades a l'any: l'1 de maig (el dia de la rogativa) i el 24 d'agost (el dia del patró).

Són unes de les danses més antigues del País Valencià, els seus orígens es daten entre el segle XIV i XV.

Aquest primer de maig es gravarà un vídeo divulgatiu a l'ermita de Sant Cristòfol de Saranyana, i així es recuperarà la tradició, perquè des del 1942 no es ballava a eixe lloc i eixe dia.

SEGURA BARREDA, 8
CARRERÓ
DE LA PRESÓ, 5 i 7
TELÈFON 16 03 36
MORELLA (Castelló)

Cafeteria — Restaurant
Típica cuina Morellana

Especialitat en «Corder» farcit trufat

PAÍS

Com ja vaig iniciar al número anterior reproduiré també un article en aquest cas del diari REALITAT PURA I DURA, així com una opinió sobre l'estat del País. C. G.

El Director General de Contaminació diu que no se sabran mai les causes perquè queden zones sense degradar

L'administració no podrà determinar mai quines han estat les causes per les quals encara queden zones sense contaminar als Ports i al Maestrat, segons que va assegurar el 14 de febrer el Director General de Contaminació.

Lledó Fadri / Castelló

El pla d'inversions a les comarques dels Ports i del Maestrat va ser presentat ahir pels responsables del MOPU, Icona i la Conselleria d'Agricultura en el decurs d'una roda de premsa oferida als mitjans de comunicació. Aquest pla està encaminat preferentment a actuar en tots els fronts possibles, amb l'objecte de combatre la depressió econòmica d'aquesta zona. Aquestes accions estaran finançades conjuntament per Icona i la Conselleria d'Agricultura dins del marc del conveni d'Hidrologia, i suposaran un import total de 150 milions de pessetes, dels quals 85 els aporta l'Icona i 65 milions van a càrrec de la Conselleria.

Causas desconegudes

El Director General de Contaminació va assenyalar el convenciment que no mai es podrà descobrir les causes determinants de la no degradació de la massa forestal, cosa que ha portat a l'Administració a actuar en un front ampli de solucions, entre les quals destaquen per al 89: la firma de dos convenis amb l'Institut Nacional de Meteorologia, la posada en marxa del Pla de Residus Sòlids Urbans, amb una inversió de 113

milions (així quedarà patent la voluntat de l'Administració d'acabar de contaminar la zona); i a més la millora del traçat de la Nacional 232 Vinaròs-Vitòria.

El Director General de Contaminació va reconèixer que la zona s'ha mantingut durant un temps llarg en unes expectatives derivades d'una sèrie de dubtes sobre els orígens reals de la falta de degradació dels boscos de la zona, cosa que ha fet disminuir l'activitat institucional en eixes comarques.

Temps perdut

En eixe sentit, el pla d'actuacions té com a finalitat bàsica recuperar el temps perdut. El director va declarar: "És evident que les mesures aplicades sobre la central de Terol i la pròpia zona han portat a una millora generalitzada des del 1987, i s'ha observat un augment de la contaminació produïda per la tèrmica".

També es va informar que s'acaba d'adjudicar el projecte de restauració hidrogràfica-forestal del riu Bergantes, iniciativa que pot aportar aquells salaris que s'han pogut veure minvats per l'excessiva capacitat de vegetació que tenen en aquests moments els boscos de la zona.

PASSAR LA MÀ PER LA PARET

Entre commemoracions de centenaris de ser descoberts pels indis i les olimpíades de Barcelona ens quedarem passant la mà per la paret, però no per no participar en res d'això, no. Passarà el 92

i tot haurà quedat com abans, estarem alleugerits de tant de disc ratllat i de tanta grandesa inflada. Després d'eixe any mític només sentirem el roïdo que fa una bufa quan es desunfle i ix el que hi havia: aire. I l'aire produeix flatulències, eixa serà la sensació més important: se'ls haurà passat el flato. Però entretant haurem vist passar per davant dels nassos el tren d'alta velocitat i les auto-vies, i no ens faran ni gens ni mica de vent...

Només ens quedarem olorant per sempre les ventositats més fèrides, el resultat de la política que es planifique a Madrid (la que realment compte), i d'allà no deixen de veure'ns com el lloc on anar a estiuajar. I eixes són les relacions que estableixen amb el govern d'aquí: la fraternal simpatia de la gent de la costa (la levantina, faltaria...). De manera molt diferent ens veuen des de Brussel·les, ells no dubten que l'eix més productiu és València-Barcelona. En canvi allà al centre (d'ells mateixos i de la flatulència) decideixen que no, que l'important és unir Sevilla i Madrid, i després Barcelona (per algun lloc han d'arribar a Europa). I nosaltres que pintem? No m'agradaria, per res del món, haver de justificar eixa política... Les decisions actuals seran transcendents per al futur.

No és cap casualitat que aquells que defenen les seues coses es fan respectar pels altres en tots els aspectes. A nosaltres així ens va... de levantinos i no matinos, que ho tenim tan clar com amb la loteria: ja podem vetlar i matinar!

JOVENIVOL
moda

BLASCO DE ALAGON, 41
Tel 160710 MORELLA

TEJIDOS Viñals

Segura Barreda, 1
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)

MÓN

Espeleòlegs morellans a Cuba

Jorge Juan Membrado i Ernesto Barreda han format part de l'expedició valenciana a Cuba. La Setmana Santa de l'any passat van anar a Cueto-Coventosa (Cantàbria) i es van quedar quasi una setmana sense possibilitat d'eixir de dins de la cova a causa de la crescuda del riu que va per dins. Enguany se n'han anat una mica més lluny i ens han fet arribar l'article que reproduïm a continuació:

EXPEDICIÓN ESPELEOLÓGICA "PALMARITO-89"

L'expedició espeleològica "PALMARITO-89" es va desenvolupar a Cuba, a la província de Pinar del Río i, més concretament, a la serra de Los Organos, a l'altura de la vall de Viñales, a la ciutat del mateix nom.

Els antecedents més directes de l'expedició, els hem d'anar a buscar en l'interès mutu dels valencians i dels cubans a explorar un dels sistemes subterranis amb més possibilitats de desenvolupament de la zona occidental de Cuba. Els espeleòlegs cubans pretenien fonamentalment dues coses, a saber: conèixer les noves tècniques europees i estudiar un sistema subterrani d'increïbles dimensions que s'autorestringien d'analitzar a causa d'un accident mortal esdevingut allà mateix. Els Valencians (Grup d'Espeleologia Vilanova i Piera -G.E.V. i P.- la Societat Espeleològica de València -S.E.V.- i la societat esportiva "ESPEMO") amb una única i gran ambició: aprendre tot el que es poguere del karst tropical (principalment hidrologia, geologia, bioespeleologia, climatologia i malalties).

L'expedició comence realment molt abans del 14 de març; amb preparació física, estudis teòrics sobre el karst tropical i organització d'una eficient infraestructura que ens permetisque afrontar amb èxit una expedició d'aquesta magnitud. Dimarts 14 de març de 1989 eixim en un vol d'Ibèria, des de València, en pont aeri fins a Madrid, on prenem l'avió de les aerolínies cubanes, que després de fer una escala menuda a Gander (Canadà), aterra a la ciutat del l'Havana després de 14 hores de vol. Ja el dia 15, i després de tenir alguns problemes a la duana -que van ser solucionats amablement pels companys de la Societat Espe-

leològica de Cuba, ens disposem a viatjar a la vall de Viñales, on durant 12 dies instal·lem el campament base.

Les comoditats del campament base són molt més grans del que ens pensàvem, sempre tenint en compte el nivell mitjà de vida a Cuba.

El dia 15 l'utilitzem bàsicament per descansar i reconèixer el campament base al matí i en preparar el material i localitzar les entrades al sistema subterrani a la vesprada.

A partir del dia 16, i fins el dia 26, l'activitat purament espeleològica serà ininterrompuda. La presa de dades i mostres de la cavitat comença ja el primer dia junt a l'exploració pròpiament dita. Generalment tots els dies es desenvolupa una activitat en quatre punts distints del sistema cavernari, on els grups treballen independentment els uns dels altres la seua zona, tot intentant d'eixamplar-ne els margens. Ja el primer dia vam palpar la complexitat del sistema en quedar immobilitzat un dels grups, sense poder passar una zona inundada; l'altre grup, que entre per la mateixa boca d'accés, aconseguí de passar i, després d'explorar galeries gegantesques per un recorregut superior als 2 km., decidí de tornar, tot trobant un nou problema a l'eixida perquè la zona explorada era molt laberíntica i plantejava molts de problemes d'orientació. Els altres dos grups entren per una altra boca d'accés: els primers hi exploraven i els altres hi topografiaven. Una vegada es torne al campament s'estudie la situació i es trauen dues conclusions fonamentals: la primera que cap grup no ha d'explorar sense topografiar perquè es poden produir pèrdues, i la segona que donat que com s'ha vist que no hi ha verticals en les zones explorades es desestima -de moment- l'ús d'aquest tipus de material, amb la finalitat d'al·leugerir tant com es pugue el material que s'ha de transportar dins de la cavitat.

Els dies que segueixen transcorren sense problemes més grans que els que ja existien, i és el dia 18 quan, a la vesprada, en passar les topografies al campament base s'aconsegueix la primera unió del sistema (les entrades d'accés que s'usaven fins ara *El Ocho* i *Gallardo*) el sistema té ara un desenvolupament de més de 5 km. i unes possibi-

litats fabuloses. El diumenge 19 s'utilitza bàsicament en passar topografies i en traure conclusions dels trams estudiats. El més important d'aquest dia és que ja es pot observar la principal zona de fractures i poden determinar-se els angles de creuament de diaclases, amb la qual cosa observem dos punts bàsics de continuïtat del sistema encara per explorar, un a l'extrem NNW de l'entrada per *Gallardo*, i l'altre a l'extrem N de l'entrada del *Ocho*. Alhora persisteixen dues grans incògnites en el que ja ha estat estudiat: l'accés pel riu que done nom al sistema (riu *Palmarito*), i l'entrada més a l'oest (*Camisa Rota*).

La darrera setmana a *Palmarito* és espectacular, dilluns dia 20 trobem la boca d'entrada de *Camisa Rota* i aconseguim unir aquesta cavitat a les dues anteriors, amb la qual cosa superem els 7 km. del recorregut, d'altra banda un dels dos equips punta té problemes en el pas d'una zona inundada, que acabe tancant-se, i decideixen retirar-se de l'aigua i topografiar per galeries aixutes de menys envergadura, però que són menys perilloses en cas de crescuda. Dimarts 21 els grups que estudien la zona NNE aconseguixen, des de dins, la topografia que done accés al sistema des del riu *Palmarito*, mentre que el grup que ha entrat per l'*Ocho* localitza l'immens col·lector de desguàs de tot el sistema que es dirigeix imparable cap a l'oest, que adquireix dimensions gegantesques amb galeries totalment inundades i amb un corrent d'aigua important. Dimecres i dijous són dies crucials, perquè si se superen els 10 km., el sistema passa a col·locar-se entre els 10 primers de Cuba. Aquests dies, dos grups entren per *Gallardo* per acabar les topografies d'aquella zona, i els altres dos entren per l'*Ocho*, el primer, en punta, continuant la tasca en el tram inundat, i el segon darrera d'aquests amb la finalitat primordial de trobar una zona alta dins d'aquestes galeries per si el sistema entrem en càrrega d'aigua ràpidament; la tasca en aquesta zona inundada és difícil. D'una banda les galeries es converteixen en potents conductes de circulació d'aigua que, quan plou, treballen en el sistema de "pressió forçada" tan espectacular en cas de crescuda; de l'altra, cada dia que passe l'accés a la zona de treball és més lent: les zones punta queden allunyades de l'exterior, i el cansament després de tants de dies d'espeleo ininterrompuda ja fan senyal en tots nosaltres. Això no obstant, l'èxit s'acon-

segueix: es topografia en aquesta zona quasi 3 km. la qual cosa col·loca el desenvolupament total del sistema en més de 12 km. topografiats i multitud de zones explorades i per explorar que permet de pensar que les possibilitats del sistema són molt importants. Divendres i dissabte són més relaxats, es dediquen principalment a acabar els treballs, replegar material, analitzar geològicament el sistema, i encara s'aconsegueix trobar dues boques més d'accés.

El resultat, tot i no estar acabat, presenta 6 accessos directes al sistema, a més de dos conductes que donen eixida a les aigües (albellons) i un desenvolupament de 9 km. de galeries que s'uneixen per desembocar en un gran riu subterrani que té un desenvolupament actiu de més de 3 km.

Les ambicions descrites anteriorment

s'acompleixen totalment perquè els grups han estat quasi constantment composts per cubans i valencians, fet que permet crear grans nivells de companyonia que repercuteixen favorablement en l'èxit de l'expedició.

Entre els cubans s'ha de destacar l'impressionant nivell científic d'alguns d'ells, així com la seua amabilitat i especial atenció cap a tots nosaltres.

Diumenge emprenem la tornada cap a la ciutat de l'Havana, on mantenim contactes amb personalitats de l'espeleologia a Cuba, i dilluns dia 27 ens entrevistem amb el President de la Societat Espeleològica de Cuba, que a més és Viceministre de Cultura, president de l'Agrupació de Monuments de Cuba i president de multitud d'organismes culturals. D'aquesta entrevista va sorgir l'oferiment formal per part de la Societat

Espeleològica de Cuba de tornar l'any 1991 per continuar treballant a *Palmari-to*.

Eixa mateixa vesprada ens dirigim a l'aeroport de la ciutat de l'Havana per arribar a València dimarts 28 de març a les 18 h.

Tots els estudis que hi vam realitzar ens permeten afrontar encara amb més garanties d'èxit l'expedició espeleològica "Papua-90", així com intentar despertar l'interès general per l'espeleologia i poder rebre subvencions econòmiques més grans, tant dels organismes oficials com d'empreses particulars; i amb tot això que es pugue portar a terme el programa d'exploracions dels *Karst* tropical potenciat a l'Estat espanyol per aquests tres grups: G.E.V.i.P., S.E.V., de València i S.D. "ESPEMO" de Morella.

EL CAMP

Noves ajudes per l'Agricultura i Ramaderia

Són ajudes establertes pel Reial Decret 808/1987 de 19 de juny, i reglamentades per les Ordres Ministerials d'1 d'octubre de 1988 i 26 de desembre de 1988.

Aquestes ajudes estan basades en el reglament 797/1985 de la C.E.E. establert per millorar l'eficàcia de les Estructures agràries i les condicions de vida del mig rural.

Les ajudes establertes les classificarem de la següent forma:

A) Ajudes a la inversió en les explotacions agràries, que es classifiquen en:

a) Ajudes acollides a l'acció comú.

1ª) Ajudes d'acció comú.

2ª) Ajudes a jòvens llauradors.

b) Ajudes nacionals financiadess pel Ministeri d'Agricultura i Comunitats Autònomes.

B) Altres mesures de recolzament a les explotacions agràries.

1ª) Ajudes a la introducció de

comptabilitat en les explotacions agràries.

2ª) Ajudes a Agrupacions per gestionar les seues activitats.

3ª) Ajudes a Agrupacions Agràries per serveis de substitució.

C) Ajudes especials.

1ª) Ajudes complementàries per zones de muntanya i desfavorides.

2ª) Ajudes complementàries per zones sensibles.

3ª) Mesures forestals en les explotacions agràries.

4ª) Ajudes a la formació professional.

5ª) Ajudes a l'experimentació agrària.

Les ajudes a la inversió agrària, com el seu nom indique, promouen o incentiven el millorar les explotacions en base a inversions, com construccions de pletes, vallats, compra de ramat, etc.

Les ajudes d'acció comú són financiadess per la C.E.E. Poden demanar-les els

llauradors o entitats que tinguen com activitat principal l'agrícola-ramadera, que tinguen una capacitat agrícola suficient, comproment-se a portar comptabilitat agrària durant 5 anys i presentar un pla de millora de l'explotació agrària, justificant les inversions des d'un punt de vista tècnic-econòmic.

Les ajudes establertes en forma de subvencions són fins a:

El 30% de la inversió en béns immobles.

El 20% de la inversió en béns mobles.

En zones de muntanya aquests valors s'augmenten en un 10% i les sol·licituds presentades durant l'any 1989 tindran un augment del 10% més.

Les inversions màximes subvencionades seran de 40.000 Ecus/UTH i 65.000 Ecus/explotació.

La compra de ramat, només serà per la primera adquisició i per ramat autòcton i no podrà superar esta compra el 50% de la inversió.

La compra de maquinària no podrà superar el 35% de la inversió.

Es podran concedir crèdits a través del B.C.A., entre crèdit i subvenció es podrà finançar el 100% de la inversió.

La C.E.E. estableix, que la producció de productes que creen excedents en el mercat europeu, no tindran dret a les ajudes.

Els joves llauradors, entre 18 i 35 anys (ambdós inclosos) tindran dret a sol·licitar una prima única per incorporar-se a l'explotació agrària que podrà ser de 6.000, 4.000, 2.000 Ecus segons el sistema o forma d'incorporació a l'explotació familiar. Esta ajuda podrà destinar-la a pagar una 1ª anualitat d'arrendaments de terra, per fer front als gastos notariais, i registrals derivats de la 1ª instal·lació, per indemnitzar als cohereders de l'explotació familiar, per adquirir o millorar la vivenda rural o per superar les dificultats de tresoreria els tres primers anys d'incorporació.

Ademés d'aquesta prima única, els joves podran acollir-se a les ajudes d'acció comú, però augmentades en un 25%.

Per tindre dret a aquestes ajudes els joves deuran de demostrar la seua capacitat professional agrària i comprometre's a exercir com a llaurador almenys 5 anys.

Les ajudes nacionals tenen com finalitat poder recolzar les inversions en les explotacions agràries per aquells llauradors, que per algun motiu no complisquen alguna condició de les ajudes d'acció comú.

Aquestes ajudes tenen una reducció del 30% al 40% respecte de les d'acció comú, segons el tipus d'inversió.

Si són llauradors a títol principal sense capacitat per absorbir 1 UTH o llaura-

dors a temps parcial, tindran dret a unes ajudes similars a les d'acció comú, però amb un màxim d'inversió de 25.000 Ecus.

Per promocionar la introducció de la comptabilitat agrària, s'estableixen unes ajudes entre 700 i 1.050 Ecus, distribuïts en 4 anys en què el llaurador es compromet a portar comptabilitat de l'explotació agrària.

També els llauradors podran agrupar-se en grups titulats A.G.E. (Agrupacions de Gestió d'Explotacions) per portar la comptabilitat a través d'un gestor, i podran rebre fins a 12.000 Ecus per Agent de Gestió contractat. Aquesta quantitat es pagarà en 5 anys.

Les Agrupacions de Llauradors i Ramaders dirigides a l'ajuda mútua entre explotacions, la realització d'accions comunitàries o cooperatives que permeten la utilització més eficaç dels mitjans de producció, tindran dret a rebre una ajuda de 15.000 Ecus distribuïda en 5 anys i representant aquesta quantitat un percentatge dels costos de gestió de les agrupacions.

Podran rebre fins a 12.000 Ecus distribuïts en 5 anys, les agrupacions agràries que contracten Agents de substitució temporal, per fer treballs de substitució dels llauradors titulars d'explotacions agràries. Per tal de permetre fer vacances als llauradors o per poder se substituïts en cas de necessitat.

Les ajudes complementàries per zones de muntanya i desfavorides, tenen la pretensió de promocionar les activitats turístiques i artesanals dins de les explotacions agràries. Les ajudes establertes són les mateixes de l'acció comú però la inversió màxima en actuacions turístiques i artesanals no superarà els 34.000 Ecus/explotació.

La inversió turística i artesanal sempre serà complementària a una inversió agrària i entre ambdues inversions no se superaran els 60.000 Ecus/UTH ni els 120.000 Ecus/explotació.

Són considerades zones sensibles, aquelles que necessiten la protecció estatal per evitar la seua degradació. Els llauradors de les terres dels quals siguen considerades com sensibles podran rebre fins a 100 Ecus/ha. ó 60 Ecus/ha. si està ubicada la zona sensible en zona Indemnització Compensatòria de Muntanya. El llaurador es compromet a mantenir les condicions que eviten la degradació ambiental del sòl.

Les mesures forestals són dirigides als llauradors a títol principal per fer treballs de plantació, culturals, pistes, tallafocs, etc. Les ajudes en forma de subvencions podran ser fins el 50% i 70% de la inversió segons el tipus d'activitat que es face.

Per facilitar i promocionar la formació professional del llaurador s'han establert unes ajudes que recolcen l'assistència dels llauradors als cursos de capacitat agrària. També estableixen ajudes per promocionar la instal·lació de centres de capacitat agrària en el medi rural.

Les experiències agràries a través del programa nacional de camps d'assaigs tindran unes ajudes fins 2.000 Ecus per camp d'assaig.

Aquesta informació genèrica del R.D. 808 només pretén donar a conèixer l'existència als llauradors i ramaders d'aquestes ajudes. Per tindre millor informació, es poden dirigir als Serveis Comarcals de la Conselleria d'Agricultura i Pesca de la Comarca dels Ports.

**CAJA RURAL PROVINCIAL
DE CASTELLÓN**
Su caja fuerte

LA BÚSTIA

Ens ha arribat una revista —les que comentem a "publicacions" ens les hem hagudes de proporcionar nosaltres, demanem als lectors que ens facen arribar tot el que isque a la comarca per poder-ne fer el comentari.

Nº 100 DE PRESENCIA EVANGÈLICA

Apareix un article sobre les versions catalanes de la Bíblia a l'Edat Mitjana, d'altres articles sobre la Bíblia i diferents articles d'opinió; així com crítiques a la pel·lícula "L'última temptació de Crist". També hi ha una secció dedicada a les comarques dels Països Catalans.

També ens han enviat una carta que reproduïm a continuació:

CARTA OBERTA ALS QUINTOS DEL 89

Els Quintos de Morella de 1983, en nom de no sé què, van tindre l'ocurrència d'embolar un bou. L'espectacle, no ha pogut ser més desagradable. Un any el bou, de rabiós que corria, va desllomar-

se només eixir a la plaça. Cada any, els xorrits del quitrà rosent cauen per damunt l'animal socarrant-li la pell i la carn, i fent enrabià la bèstia, que desesperadament es pegue trompades contra terra, cadafals i pilastres per traure's el foc que li creme al damunt.

L'any passat, mentre el coll de l'animal cremava com una tea, un bon taverner va tirar-li un poal d'aigua per alleugerir el dolor, quan el bou, ja mig mort, no podia alçar-se. Una volta, el bou va anar corrent de punta a punta de la plaça. Al cap de poc va caure al mig de la plaça demanant tranquil·litat per morir-se. Una bola de foc se li desfee damunt la carn; les xorritades de l'altra li baixaven coll avall.

Cada any el públic crida conta el maltractament al que quatre bèsties —més bèsties que la pròpia bèstia— sotmeten l'animal. Cada any també, en acabar el sinistre espectacle el rebuig és general, i

se senten comentaris que ací més val callar. Les autoritats locals, després de cinc anys, pareix que no tenen res a dir quan, en canvi, sí es pronuncien sobre els coets.

Encara que les fulletes de Vallivana de començaments de segle parlen de "toro embolado" per alguna ocasió, el nostre poble no té tradició ni habilitat per fer aquestes barbaritats —del que cal congratular-se—. No sé d'on ix la tendència de ser més papistes que el Papa. L'any passat, diuen, el bou va costar 300.000 pessetes. Per què van servir? Qui va xalar veient l'animal revolcant-se per terra mentre la seua cara cremava?

Convindria cavil·lar un poc i fer un balanç. Les festes, sense això, serien igual de lluides. Les de 1989 podrien passar a la Història com més civilitzades abolint el bou embolat que uns quants s'entossudeixen a fer.

Conxa Rodríguez

**CAFETERIA
CERVESERIA
MARISQUERIA
FREGIDURIA**

«Rourera»

Blasco de Alagón, 22 - Tel. 16 03 08

Especialitat en tapes de cuina i mariscs

El millor de Ca Rourera, la seua clientela

**Servei Oficial
Land-Rover Santana i
Suzuki.**

Vehicles tot terreny

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

*Aprofiteu les
ofertes Ford!!!*

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

**Servei Oficial Ford
Vehicles nous i usats**

OPINIÓ

Recordant als «Escolapios» A Royo, Carlos, Ximo, Gasulla...

Fa més o menys uns dotze anys estàvem tres persones a casa de Gasulla per tal d'omplir uns papers a fi de matricular-nos a la Universitat de València. D'eixes persones, dos sabien prou bé allò que volien fer –estudiar–; tenien clar que el seu era la història. Van començar doncs, a plenar aquells papers un tant complicats. Jo amb el bolígraf a la mà no sabia encara molt bé que volia estudiar. Pel cap anaven navegant noms com: psicologia, història, pedagogia, literatura, etc. Sense saber el perquè vaig omplir els papers que anaven destinats a la Facultat de Filosofia, secció de Pedagogia.

Al cap d'un parell d'anys d'estar estudiant aquesta cosa que es deia pedagogia, vaig anar comprnent el perquè ho feia, el perquè començava agradar-me i a interessar-me.

Un dels motius estava ja molt lluny i només a la meua memòria: eren els anys i les vivències passades als "Escolapios" de Morella.

A la Facultat anava aprenent poc a poc que volia dir educat, ensenyar, instruir, etc i el com s'havien de fer aquestes coses. A la facultat els llibres, els apunts, els professors, les xerrades amb els companys em van mostrar, em van fer comprendre que el que havien fet amb mi, amb nosaltres, no era res d'això, que cada una d'eixos conceptes es feia més i més agre a les seues mans. Aleshores cada volta creixia l'interès per la pe-

dagogia per l'educació per l'ensenyament, i cada vegada tenia més i més ganes de poder ser "mestre" per no fer mai allò que ells havien fet amb els alumnes.

Estudiant pedagogia podem trobar moltes definicions del que vol dir educar; hi ha per a tots els gustos, però en cap d'elles ni en aquelles més dures apareix la paraula: temor, pegar, insultar, menysprear. I temor podria ser la paraula que definiria els anys amb els "Escolapios". Temor a l'entrar al Claustre, de parlar massa fort, de xafar-lo –sempre hi havia algú que espiava–, temor a l'entrar a classe –mai sabies que podia passar o passar-te– per no saber-te aquelles lliçons, temor al pati, temor abans d'eixir per si el teu nom estave en alguna llista.

Alguns us podreu preguntar que a quin sant ve tanta temor. Bé, jo he vist maltractar físicament i psicològicament a xiquets: bufetades, calvots, patades, punyades, riotades, burles (per a què seguir?). He vist maltractar i deixar maltractar a un pobre subnormal que estave d'intern. Bé, a mi, a nosaltres, ens han fet estudiar –sempre sota amenaces de quedar-nos castigats dissabtes i diumenges, copiar lliçons...– totes les capitals del món (quantes en són ara?), les "tables" etc.

Bé, a mi, a nosaltres, ens han obligat –també amb amenaces– a anar a missa i confessar-nos.

Bé, a mi, a nosaltres, ens han obligat a besar-li la mà al padre rector quan, i després de riure's en veu alta, anaves a replegar les notes del mes.

Sabem ara que eren altres temps i altres circumstàncies, sabem i entenem

ara coses que abans no entenem; podem inclús justificar algunes actituds dels "Escolapios", però mai justificar aquella mala educació que ells tenien respecte als alumnes que pretenien educar.

Sabem ara que empenyar-se en ensenyar coses –donar informació–: capitals del món, muntanyes més altes, "tablas", francès, llengua espanyola, etc. és una incorrecció educativa i pedagògica ja que abans de dependre el riu d'Àssia hem d'aprendre els que passen per la comarca; com abans de dependre la llengua espanyola o francès hem d'aprendre el valencià; es podrien anomenar altres exemples però no és el cas.

A la Revista número 4 titulada "El fet Religiós als Ports" hi ha un article que es diu: Els "Escolapios" a Morella. Acaba dient: "Tinc la sensació... i.... que tots els que han passat pels "Escolapios" recordem amb molta gratitud i estima els temps passats al Col·legi i tots els seus educadors. També crec que Morella haurà d'estar sempre agraïda als "Escolapios". Que els haurem de reconèixer una part molt important de la nostra cultura. Penso, per últim, que nos cal apreciar el seu esperit de renovació i d'obertura, de col·laboració en les coses del poble i de dedicació constant als xiquets i als joves".

Bé, doncs jo sóc un entre tants que estan agraïts.

Vull acabar dient que de les poques coses bones que recordo dels "Escolapios" és els 4 o 5 amics entranyables que ens vam fer, una obra de teatre, el cine dels diumenges i que quan nevava ens donaven el dia de festa; Quin alliberament!

Jesús Sanglès

Drogueria

**Pintures
Garcia**

Articles per a Belles Arts

C/ Zaporta, 15 – Tel. 16 08 73
MORELLA

Va de «Cuento»

Anar de "cuento" no és lo mateix que viure'n.

Quan era menuda i sentia dir que Jesús parlave en paràboles, m'armava un gran embolic, perquè no sabia distingir una paràbola d'una carambola, encara que lo primer ho sentia dir sempre a l'església o a costura i lo segon quan anava a vore els meus germans com jugaven al billar.

Com tots els menuts, que encara que no ho paregue, van pensant i cavil·lant,

–gràcies a Déu–, les coses que no acaben de comprendre, jo anava pensant tot allò fins que em vaig decidir a preguntar-ho a qui podie informar-me clar i ras. Li vaig preguntar:

– Què vol dir una paràbola?

Ell em va contestar:

– Fill meu; una paràbola és un "cuento". I com Jesús anave ensenyant a gent que no havie anat a escola, havie de valdre's de "cuentets" per fer-los com-

prendre la doctrina d'una manera senzilla i sense necessitat de dir-los atrasats o ignorants.

És fàcil que ara també, mirant-mos fit a fit, mos diguere: "Sompos! Encantats! Suros! Que no enteneu res! I també mos haguere de parlar amb paràboles".

Si ell ara visquere entre nosatros jo no li diria ni Majestat Suprema, ni Omnipotent Senyor. El cridaria pel nom que tenie portat al terme afectuós i familiar on, tant pot cabre el diminutiu com el nom abreujat. Ja en tinc, ja, de noms per dir-li, però no els vull escriure per temor que algú els puguere repetir de forma irreverent, la qual cosa feririe les meues creences més profundes.

Jo volia contar un "cuento". Escomencem.

Ere una vegà un país no molt gran on es pot dir que manave una reina a la qual els súbdits entregaven ànima i vida. Realment ella es comportave més com a mare que com a reina i tenie els súbdits per fills. Estos la volien amb "desespero", l'obsequiaven, li dien tendreses, li feen versos, li regalaven flors i, sobretot, la miraven amb uns ulls moltes voltes entaraganyats per llàgrimes d'amor.

Què bonica estave! Què resatisfets estaven tots els habitants del país veent-la sempre amb aquells vestits brodats d'or i pedres valuoses. Una perruca amb tirabuixons, que no el seu cabell, li cobrie el cap nibat per una gran corona. Un núgol en els seus peus li acabave de donar tota la grandiositat i esveltesa.

Sempre l'havien vista aixina. Si pensaven en ella o la somniaven la veen amb eixa figura i a molts no se'ls va ocórrer mai pensar que tot allò estave molt bé perquè ere una mostra del amor que li tenien, però que tots aquells ornaments no li afegien res a la persona ni augmentaven gens la bondat o el seu amor maternal.

Va arribar un dia que van anar a visitar-la i no la van trobar. És que havie marxat? És que havie canviat la predilecció que els dispensave des de tants segles?

Al lloc d'ella van trobar una altra dona guapa, bonica, de mirada meravellosa però no van saber reparar en totes estes qualitats que la identificaven perquè anave amb roba més senzilla i més apropiada a una dona del seu temps.

Quin dolor tan gran! Què se n'ha fet d'aquells vestits? Qui s'haurà endut la corona? On haurà parat la perruca? I el núgol? Alguna tronà ho haurà espargit. Tots nerviosos parlaven, anaven d'un costat a l'altre. Ella intentava explicar-se, però ells, que estaven ocupats en

carvil.laments tan importants, no la van atendre.

En això que un xiquet en qui ningú havie reparat, que anave per allí revoltent, se'n va adonar que ella li parlave. Es va anar arrimant i va i li pregunte:

— Mare, que em crides a mi?

Ella li fa:

— Sí, fillet, que ells no m'escolten. Para compte en el que et vaig a dir. Has de comprendre que el meu cos té forma humana i normal i que la forma de vela de barco que em donen eixos vestits tan meravellosos que m'hau regalat amb tant de "carinyo" no és més que la moda d'una època, com ho han segut després el polissó o el merinyac, que no té res a veure amb la meua anatomia. Jo ja en tinc de cabell i el porto pentinat d'una forma senzilla, però la perruca es creie imprescindible en aquell temps. Damunt dels nugolets m'hau posat vosatros per demostrar aixina que estic prop de Déu.

I la corona... Això és capítol apart. Si tota reina ha d'anar coronada, tinc el gran orgull de portar la que tinc i en els 79 anys que fa que la porto NOMÉS M'HAI SEPARAT D'ELLA ELS DOS ANYS I UN POC MÉS QUE VAIG ESTAR AMAGADA, RETIRADA DE LA VISTA DE TOTS, però la corona estave ben guardada i tan bon punt vaig tornar a eixir me la van posar de repent i ja no me l'han llevada mai més. Perquè, fillet, hi haurà reines que portaran corones més riques, més grans i més valuoses, però la que porto és la millor perquè està feta de l'or de les persones que m'estimaven. En ella podràs veure com brillen records de família, aliances de boda, braçalets, botons, fermalls, agulles, punxonets, arracades, i un fum d'il.lusions i sacrificis que no es poden canviar per res del món... Me van donar lo que tenien de valor i amb això es va fer la corona. És fàcil que n'hi hague de més aparatoses, però per a mi i per a vosatros esta és que està per damunt de totes, perquè és l'obra il.lusionada dels vostres agüelos i bisagüelos.

El xiquet, que estave embadalit d'escoltar-la, va i li dia:

— Mare, per què no els ho contes com a mi?

Ella li respon:

— Perquè ells no m'han reconegut ni han reparat que sóc la mateixa quan porto una túnica humil com quan porto els vestits d'or i pedres.

El xiquet enjugassat i pensarós se'n va anar.

I conte contat ja s'ha acabat.

Una colleradeta de mel

(per a qui l'ha contat

i coetes de pansa

(per als qui l'han escoltat.

Me s'havie oblidat. Ara ve la "moraleja". Per fer això crec que no hi ha res millor que transcriure un escrit del Sr. Eduardo López Chavarri, escriptor i acadèmic de la de Sant Carles de València, que passave temporades a Vallivana. L'escrit va eixir a "Las Provincias" allà pels anys quaranta.

... "El siglo XVIII pasó por la imaginaria religiosa y tuvo por atrasado y bárbaro el arte antiguo; así fueron vestidas estatuas que ya llevaban su apropiada vestimenta en su escultura, y nacieron los amplísimos vestidos bordados en oro, llenos de pedrerías, que por doquier caracterizan las imágenes de la Virgen. La inocente piedad femenina contribuyó, con su afanosa emulación, a crear vestidos amplísimos, mantos generosos, en donde los más bellos primores de manos femeninas iban desdibujando la primitiva silueta. Si a muchas gentes se les mostrasen en su bella forma primitiva las imágenes de su devoción, probablemente protestarían llamándose a engaño.

La Virgen hermosa, antigua, histórica, fue piadosamente vestida. Con indecible cuidado y devoción se habían hecho las ropas de lienzo, que cubren su forma; y luego, el gran vestido, amplísimo, lleno de rica decoración en hilo de oro, con piedras preciosas. Después las pelucas rizadas, y los mantos ostentosos, y las grandes coronas imperiales asimismo de plata y oro y pedrerías... De aquella maravilla de arte decorativo surgen apenas las caritas pálidas: la Virgen y el Divino Hijo, que la sencilla piedad femenina vistió con esas galas de los tiempos de aquellas reinas españolas a la vez austeras y de grandiosidad decorativa, doña Juana, doña Margarita, doña Ana..."

DOMI PASTOR

**MIRALL
MODA**

Avgda. Castelló, 75
Telèfon 44 13 63
VILAFRANCA

ORELLA ESCRIVANA

(Precipitada i indocumentada)

Heu començat a llegir la revista per ací? Si ho heu fet continueu llegint aquest apartat. Si no, passeu al següent.

Com eres de sorier i roïn!; el que més t'agrada és allò que pique... però has de saber que als que els pique "rasquen" als del Consell de Redacció per saber qui són els poques-soltes que els fem la punyeta. I tots nosaltres, dels més joves als més vells -de quasi 80 anys, però amb l'esperit més jove que els ofesos-riem d'allò més. De segur que deus ser d'eixos que els diuen als de la revista: "heu de traure això o allò altre". Perquè no deus ser dels que escriuen a l'apartat de correus 18 de Morella per a llevar-nos faena?

=====

El cronista **puntual i imprescindible** de la fulleta (Vallivana) diu textualment: "Y la publicación AU! también opinó con precipitadas e indocumentadas reflexiones no exentas de sana y positiva intención crítica". Li he de dir **puntualment**:

1.- Que he sentit moltes vegades que l'opinió de la revista només s'expressa a l'editorial, i a AU! només es parla del Sexenni ací a esta secció i a diferents articles que van firmats. Aixina que si hi ha alguna *precipitada i indocumentada* -en la part que em toque- sóc jo; perquè no m'hem pres cinc mesos, com el **puntual** cronista, per no precipitar-me. Ni em calien, tot el que vaig dir ho puc demostrar **puntualment**. Tot, i amb vídeo, si cal. Ell no ho podria fer perquè només qualifique i desqualifique. I a més sume $12+2=18$ (podeu llegir-ho al principi de la pàgina 2). Si s'arriba a precipitar!

2.- Això de la **sana y positiva intenció crítica** m'han arribat al cor. Alguns s'ho prenen com la cataplasma després de la pedrada -mira que són malpensats!- Uns altres diuen que la **intenció** és la del cronista: la de rentar-se la cara davant

d'uns lectors que majoritàriament no m'han llegit a mi, sofrida **ORELLA**, però que sí que els ha arribat a les seues el que havia dit ací. Molt sà el cronista!: li parlo de cols, i m'ix en bledes (es rente la cara a una altra publicació que és on està interessat a quedar bé -jugue a casa-).

=====

LA RAÓ DE LES "CURVES"

No vull dir les xiques de la "**curva**", de les que no he parat de sentir parlar, i últimament m'ha arribat al pavelló que prou mal desenllaç han tingut... I espero que la cosa s'hage acabat ahí. Perquè en estos casos: d'una mala sembrada es fa una "**bona collita**". El que vaig sentir és que algunes carreteres no fan *voltes* a les dificultats muntanyoses, sinó a les propietats de regidors municipals. Si tot ha d'anar recte..., les carreteres encara més,

que aquelles que es van posar a una **CURVA** ja veuen com han acabat!

=====

FRANCO ÉS EL CULPABLE DELS CONFLICTES URBANÍSTICS MORELLANS

Això és el que vaig sentir anant de passeig per l'*Alameda*. Us ho asseguro que ha anat aixina, com tot el que us conto; jo no sóc la culpable que la realitat no sigue de creure. Resulte que si el Generalíssim haguere bombardejat les muralles i el castell, ara no tindriem els embolics del Pla Urbanístic. Confiem de no haver-li donat una idea a ningú.

=====

Hi ha històries que són com la del gat i la rata, o la del gat i el gos. L'únic que les corregudes les canvien per les incontinències verbals. I és que és molt fàcil d'abusar de l'autoritat! I al municipi la primera autoritat no s'ha conformat en dir-li furtiu a un regidor per la ràdio, a un ple municipal se'n va tornar a anar de la llengua. A més de cursets convindria un detector d'incontinències i aturar-les abans d'eixir, l'elegància és un punt! I les orelles som sensibles!

=====

Està vist que els documents de l'Ajuntament de Morella han de passar a la posteritat escrits en *la Lengua de l'Imperio*. Primer que si els secretaris no en sabien escriure d'altra, i ara que els arriba una secretària que escriu espontàniament el mateix que parlem, li diuen que no, que en això si que s'ha de fer el **CAMBIO**. Es veu que això de la *variedad regional* els agrada d'allò més.

No ha faltat qui ha dit que perquè quede més *variadet* igual la volen fer anar vestida de sevillana (posats a canviar, perquè no es pot canviar el tratge). Ho tindrien la mar de bé: el taulell de mostrador de bar, vi **TIO PEPE** (que és d'allò més popular); d'animals per a tapes no és capaç que els en faltarien, i podrien fer: cotnes, potetes, morro... i com de *folklore* ja n'hi ha prou, el tablao ja estaria muntat... I **OLÉ!**

=====

Cultura

Els refranys

Continuem reproduint les dites replegades per la Joventut Local de Castell de Cabres que fan referència als diners i a la Salut:

DINERS

Qui no te res, no perd res.
Els polls ressucitats piquen més fort.
Tot es pot fer amb diners.
D'on no n'hi ha no se'n pot traure.
El teu meu i el meu meu.
El teu per a tots i el meu, meu.
Qui més té, més vol.
Qui paga descansà (S'hi sol afegir: "i qui cobra encara més").
Al qui va en roba emprada pel carrer el despullen.
De mica en mica s'omple la pica.
Qui diners ha de cobrar moltes passes ha de donar.
El negoci és el negoci.
La dot fa a la novia maja.

SALUT

Els bons se'n van i els roïns es queden.
Les desgràcies corren més que el vent (o "mai vénen soles").
A vegades és pitjor el remei que la malaltia.
El que no es fa ací no es fa allà.
El mal ve quan no s'espera.
A prendre mal sempre s'hi està a temps.
El principal és la salut.
La salut no s'agraeix fins que no es perd.
Contra la mort no hi ha metge que valguí.
La salut no es pot comprar amb diners.
Tot té remei menys la mort.
Vell que es cure, cent anys dure.
Costipat suat, costipat curat.
L'aigua fa la vista clara.
El vinagre mata els cucs.

Creació

Ere un diumenge d'hivern, un diumenge qualsevol com tants altres diumenges. Estave assentada a una cadira de boga, prou baixeta per poder estar a l'altura dels vidres del balcó i mirar a través d'ells. Del menjador, mirave al carrer mentre arreglave alguns descosits de la roba del marit i dels fills.

Abans cosie alguna cosa per la xiqueta. Ara ja no, la xica s'havie fet gran i s'estimave més comprar la roba a la botiga perquè ere més moderna que la que li fee sa mare.

Mentre cosie i mirave la poca gent que passave pel carrer, l'estufa de butà escalfave el menjador, lloc preferit, íntim i testimoni dels seus pensaments i cavil·lacions, en aquelles llargues i monòtones vesprades dels diumenges.

Al matí s'havie alçat a les 8 per poder anar a missa de 9. Vallivana preferia la missa de 9 perquè ere una hora discreta i s'identificave més amb la gent que hi anave; gent de mitjana edat, sobretot dones i molt pocs hòmens.

Sempre havie pensat que la litúrgia a aquella hora ere més íntima i més viscuda per la gent que hi acudie. A diferència de la missa de 12 on anave la gent més jove. A vegades, com seguint un ritual que any darrere any ja s'havie convertit en un costum.

Després Vallivana havie anat a la plaça, com cada diumenge, a proveir una mica per a tota la setmana.

Els venedors solien ser gent de la Plana, també alguns de l'Aragó, i la mateixa gent de la comarca. Últimament, com a novetat, havien acudit alguns venedors àrabs a vendre tota classe de quincalleria. Al principi tots se'ls miraven, però ara la gent ja estave avesada a vore'ls. De tota manera, Vallivana sempre mirave la paradeta i pensave que no devien guanyar ni per a comprar una granera.

Vallivana solie comprar sempre a les mateixes parades, ja que coneixie bé els preus i la qualitat dels diferents productes. Ella ere una dona que mirave molt la pesseta.

De parada en parada, s'anava trobant dones amb les que xarrave una mica del temps, de com estave de cara la plaça i d'alguna que altra sòria que ere tema de conversa i discussió aquells dies al poble.

Últimament hi havie hagut moltes novetats. A Vallivana no li agradave portar la conversa en llocs públics com les botigues, ni donar opinions massa enfervorides, però en la discreció d'una conversa de plaça, amb una o dues dones més, sempre participave donat la seva

opinió; per acabar la seua sentència solie ser: — Oi, xiquetes! Com està el món. Tanta llibertat, tanta llibertat... No sé on anirem a parar. Tu saps com està tot?

Després d'arreglar el món, i mentre baixave cap a casa, va passar per la pastisseria.

— I si compro algun dolçet de postres?

Va estar dubtant. — Potser si compro dolços, fem una mica més llarg el dinar.

Això és el que ella volie, però sabia molt bé que no passarie. Uns *pastelets* no endolçarien les fredes relacions que s'establien a l'hora de dinar entre tots els membres de la família.

A les 3 el dinar ja estave a taula. Com cada diumenge Vallivana havie fet una paella boníssima i al punt just.

Primer es va assentar a taula la filla que fee poc s'acabave d'alçar i quan va vore el menjar va dir: — Sempre paella! Ja n'estic farta!

Després el fill que s'havie alçat a les 2 i havie estat fent canyes durant una hora. El xic portave una mica més de fam, però no li va agrair massa a la mare el plat de cada diumenge.

Al final es va assentar el pare que fee dos hores que ja havie fet el recorregut per tots els bars del poble. Ell no mai die

res a l'hora de dinar, tant si tenie fam, com si no, s'ho menjave tot i callave. Ere un home de bon estómac i poques paraules.

La taula estave parada i Vallivana va començar a servir el dinar, davant la mirada dels seus fills i de l'home que no tenien mai la idea d'ajudar-la.

Com ere costum des de fee anys, quasibé des que es van casar, hi havie arròs per dinar cada diumenge.

La televisió ere qui més parlave a l'hora de dinar. Tots menjaven i miraven el que passave pel món. Ere l'hora del Telediari. Darrerament hi havie hagut alguna discussió per part dels fills que volien vore les notícies de la TV3, però finalment la sentència del pare havie guanyat. En aquella casa, mentre ell viurie, es posarie la primera cadena, com sempre. Vallivana no havie opinat. A ella li ere igual i acceptave el que el seu home die. A més no li agradaven les discussions a la taula.

No hi havie conversa, només les veus dels locutors. I quan hi havie alguna notícia tràgica, Vallivana tornave a repetir aquelles frases fetes que havie dit unes hores abans a la placa, frases fetes

que no tenien resposta per part dels fills i sí, alguna vegada, per part de l'home.

— No sé on anirem a parar...!

Quan els plats s'havien abuidat, Vallivana es va alçar de la taula a portar les postres, i com volent sorprendre, va dir: — Avui com és diumenge he comprat uns dolços.

La resposta de la filla va ser que ella no en volie perquè engordaven, el fill si que se'ls va menjar a gust, i l'home també.

Com ja sabia Vallivana, els dolços no van fer que hi hagués una mica més de dolçor a la taula.

Amb l'últim mos a la boca, l'home va marxar cap al bar, la seua segona o primera casa, si comptem les hores que hi passave despert.

Els fills també van fugir prompte. Un anave a fer un becassó i l'altre va desaparèixer, segurament al bar a fer la partida de cartes o, simplement, a trobar-se amb els amics.

En un tres i no res, Vallivana es va trobar ella sola menjant l'últim tros de pastís i contemplant les notícies del temps.

No va apagar la T.V. per tal de sentir-se acompanyada mentre alçave la taula, agranave el menjador i escurave.

Quan va acabar de replegar-ho tot, es va rentar les mans, va tancar la tele, va treure la roba per cosir, va agarrar la seua cadireta de boga i es va assentar a la part de dins del balcó. Va començar a cosir, i mentre anave fent, alguna que altra mirada se li escapave a través dels vidres.

Avui tenie molta roba per cosir, havie d'acurtar una faldilla de la xica. — A tu te pareix? Ara li ha pegat per portar faldees curtes. Cavil·lave Vallivana sense trobar resposta.

Començave la llarga i buida vesprada del diumenge. Mentre anave cosint, anave mirant. Passave per davant de sa casa una amiga seua de la infància amb la qual ja no tenie cap relació, només aquella de xarrar una miqueta dels fills quan es trobaven pel carrer o a alguna botiga.

Avui tenie un dia nostàlgic i al vore a Trini va començar a recordar trossos de la seva vida.

Nati

PUBLICACIONS

REVISTES ESCOLA-TALLER. MORELLA

Editen el primer número de gener de 1989 (hi ha un segell que diu que és el segon aniversari). És una revista de 56 pàgines, ben presentada —la fan a la mateixa impremta que AU!—. Hi ha una presentació irònica dient que els han manat fer una revista i el que ells volien ere fer un castell en 15 dies, seguint eixe fil van explicant què fan a l'Escola. S'il·lustra al començament amb un organigrama.

Segueix un còmic i un reportatge fotogràfic, les activitats realitzades durant els anys 87-88, uns retalls de premsa que fan referència a l'Escola. Segueix una secció de col·laboracions, amb articles d'opinió de professors i alumnes. Està majoritàriament escrita en castellà (2 pàgines i mitja en la nostra llengua). No hi apareix la periodicitat, però confiem que que l'n segueuen moltes. Benvinguda!

SOROLL Any 2 n° 3

Al número 5 d'AU! anunciàvem l'aparició d'una nova revista i hi fèiem la descripció. Ara ens trobem amb la sorpresa de la introducció de colors a la portada. A l'editorial parla un roure sobre

el seu estat —branques seues a la soca...—. Les pàgines següents titolades "Blanc i negre" són retalls de titulars de premsa sobre la capa d'ozó, contaminació als Ports, a l'Albufera, a Cofrents, a les aigües, etc. Presenten una nova secció "Activitats extraescolars", "Entrevins", un especial on s'entrevista a l'alcalde de Vilafranca, "Coneix-te a tu mateix" amb un test humorístic sobre la intel·ligència. Un conte, Concurs, un còmic, Anuncis per paraules —amb molta gràcia— i acaba amb encreuats. Està escrita majoritàriament en la nostra llengua.

GRÉVOL

En el número 2 (hivern, Març 1989) del periòdic escolar editat pels alumnes del col·legi públic de Morella. Comença amb una entrevista a l'alcalde de la ciutat, hi ha dibuixos, un comentari d'un llibre, la reproducció d'un premi literari, poesies, endevinalles, embarbusaments, humor, recuperació de jocs, una recepta de cuina, com fer un mapa electrònic, esports, passatemps, notícies, refranys, una enquesta, el temps. De les 30 pàgines que conté tres estan escrites en la nostra llengua.

ECOLOGIA

Únicament paraules

Vuit anys portem ja vivint amb el problema de la Central Tèrmica d'Aragó: vuit anys en els quals ha corregut molta tinta i moltes paraules, sobretot paraules; moltes han fet conèixer veritats, però la gran majoria han estat fruit de ments ennuvolades pels diners i el poder. Les persones que estan al poder són les que més paraules saben pronunciar sense que se'ls trave la llengua; reciten llurs discursos amb la serenitat i la confiança de deixar perplexos els seus oients; aquestes frases plenes de promeses repetides al llarg del temps aconseguen calmar les àgües i assegurar llur posició, a voltes, tan compromesa.

Però no deixem que les paraules debiliten les nostres inquietuds, puix no poden evitar la contaminació de la nostra terra; les paraules no valen res, són els fets els qui transcendeixen i aquests han estat ben escassos i poc efectius.

Tothom sap que la solució d'aquesta qüestió no és a les nostres mans, però no per això hem de tancar-les, mai han de fer callar les nostres veus, ni tan sols baixar-les de volum, encara que, em penso, que ho estan aconseguint, estem caient en llur trampa; el temps està de la seua part, i ja han guanyat vuit anys.

Milers de pins han mort i molta gent encara dubte de si és veritat que hi ha contaminació, tal és la confusió que les paraules han produït.

Comprenc que els Senyors que són a càrrec de la Central vetllen perquè no desaparega i per l'augment de llurs ingressos, encara que açò repercuteix sobre la natura o sobre qualsevol altra cosa; pensen així i si tenen la consciència tranquil·la, allà ells.

El que no comprenc tan bé és com el govern espanyol segueix negant allò que és evident i no vol obrir els ulls a la

realitat; sé que els beneficis que reben de la Central són força elevats, però valen més que la Natura que estan destruint? La resposta és No; un no tan gran com aqueixa ximeneia monstruosa que jo encara pujaria més, perquè arribara la seua merda fins l'aire que respiren, a veure si així, almenys, s'adonen del problema amb qui estan tractant.

La indústria quan mata deixa d'ésser progrés i aquesta ja s'ha cobrat moltes víctimes, àdhuc pareix que no siguin suficients. El procés és lent, tan lent com efectiu, però cada dia, les cicatrius són més visibles.

Hem d'esperar més anys? Quants, em pregunto?; potser, fins que no resti més carbó o fins que s'haja mort la vida a la nostra terra; Què perdurarà més el carbó o els pins?; jo aposto pel carbó.

Bé, no crec que aquestes paraules servisquen per a molts, puix com deia abans: les paraules no valen res; sols un fet valdria més que totes les paraules que han estat i estaran dites; però eixe fet seria inhumà i irracional i no debem recolzar-lo.

Oscar Tena

TRADICIONS POPULARS

«El Contrabando»

per Domi Pastor

De tot lo que fa referència a la festa de Sant Antoni ja en vaig parlar en un altre treball fet en col·laboració, que va eixir publicat al "Mediterráneo" de Castelló. Allí es fea una explicació detallada de totes les coses y persones que intervingien en la festa, per lo tant no cal repetir-ho tot. Em referiré a algunes coses en concret.

En la festa de Sant Antoni, les persones que feen alguna cosa —tocaven a l'estudiantina, eixien als parells, o figuraven en alguna comparsa— ho feen amb la mateixa formalitat que els actors de teatre quan ixen a escena, posant tot l'ànima i el sentit de comunicar un munt de sentiments de realitat a partir de situacions fictícies. Naturalment això és possible a partir d'un text de l'autor, d'un guió, d'un ritual o de qualsevol altra pauta d'actuació. Les improvisacions han de ser molt ben fetes perquè tinguen gràcia o sentit.

Probablement la fidelitat als rituals antics va fer possible la conservació, al llarg de molt de temps, dels cerimonials i pantomimes de la festa de Sant Antoni: la Llaurà, les Comparses, l'Estudiantina, el "Contrabando". Els que representaven algun personatge se'l consideraven propi (en alguns casos hereditari dins la

família), el sentien com un motiu d'orgull personal i el representaven amb la màxima dignitat sense recórrer necessàriament a la vulgaritat, les barroeries o els recursos (graciosos?) de tirar-se damunt la gent.

No obstant, sempre hi ha coses que amb el temps es desvirtuen o que al remat s'interpreten malament per desconeixement dels orígens o de la seua evolució.

Un cas d'això és l'Agostera i no la Gostera (com sovint pareix que some) perquè el nom ve del mes d'agost. El personatge de l'Agostera, el dia de Sant Antoni, ere representat per un home vestit de dona, amb faldetes i mocador al cap. Per ressaltar les formes femenines es solie posar dos cebs ben grosses al pitral. Per això, una vegada, comentaven dos masoveres velles:

— S'ha posat massa pitralera. Ni ell mateix es veu la punta dels peus.

El personatge original de l'Agostera es referie a una dona que portave els minjars (l'esmorzar, les deu-hores, el dinar, el berenar i el sopar) a les camareres que estaven segant al bancal.

La gent del camp ere molt ritualista, i per això tenie cerimonials i dites per a

totes les coses. A continuació poso alguns exemples:

— AMB BUIDA, CAMARÀ QUE LA TAULA ESTÀ PARÀ.

Ho die l'Agostera quan ja havie buidat la cistella i tenie el dinar a punt damunt del banquer de llenç que servie d'estovalles. En eixe moment el rei de la camarà (el cap de la colla) solie dir:

SENYORES, A LA GARBA.
Indicant que es podie parar i anar a recolzar-se a les garbes posades al voltant del lloc on estave el minjar preparat.

— També recordo una estrofeta molt curiosa que ha quedat de les camareres i que fa referència a la importància, categoria i ordre de les persones integrants de la camarà:

"PRIMERO QUE CANTA EL REY
Y ENDEMPUÉS QUE CANTA/
EL CONDE,
Y ALUEGO QUE CADASCUAL
CANTA CUANDO/
CORRESPONDE".

(El Conde ere el segon de la quadri-lla).

— Una altra cosa curiosa pot ser el ritual que es seguie quan algú, en plena sega, es trobave pel bancal alguna de les

creuetes que es feen de brosta benida el dia de Sant Pere Màrtir (als Llivis) o el Diumenge de Rams i de les coquetes de cera del Divendres Sant. El que la troba ve die: "AVE MARÍA, PURÍSIMA". Els altres contestaven: "SIN PECADO CONCEBIDA" i a continuació el que l'havie trobada resave un Pate. Després es fee un trauet.

Bé, ja mos ham embrancat en altres coses. Tornant a la festa de Sant Antoni, a més del "Contrabando" que és el que vull explicar, hi havie altres personatges i grups als que vull fer una referència, encara que breu.

EL TIO DE LA FIGUETA: Un home que anave detrás dels parells amb una canya i una figa seca penjant amb un fil com si fore un ham de pescador. Els xiquets l'havien d'agarrar amb la boca sense fer servir les mans. La cosa ere difícil perquè el que portave la canya la fee anar d'un cantó a l'altre. De quan jo me'n recordo, això ho fee el tio Gori de Susanna.

L'ESTUDIANTINA: Un grup d'uns 30 hòmens, vestits amb capa amb les vores de davant de l'esclavina plenes de cartes de la baralla cosides. Tocaven instruments de corda, vent i percussió, per acompanyar les cobletes de jota, que interpretave el cantador.

Després de fer totes estes memòries vos contaré el "Contrabando", que ere l'intent primer del present escrit. Ere un dels plats forts de la festa popular, que es fee al carrer la vesprada del dia de Sant Antoni.

Consistie en una pantomima, molt celebrada per la gent. Es representave a la Plaça, durant els descansos de la Llaurà (els Parells). A continuació us indico l'argument i l'esquema d'actuació.

Argument: Es tracte de l'intent d'un grup de contrabandistes de passar una càrrega de mercaderies per un pas fronterer o de burots, guardat per una guarnició de soldats, fent servir les garrames, enganyis i suborns que siguen menester per eludir la vigilància i eixir-se'n amb la seua.

Orde de la representació: Pujada dels parells fins a Casa Fausto (La Bola). Detrás puguen els soldats i els contrabandistes.

PRIMERA PASSADA DELS PARELLS (Baixada i pujada)

Mentrestant els contrabandistes passen pel carrer de la Maredeu del Placet i pel Pes per fer cap a la costereta de Roman. Els soldats baixen per la Plaça després de passar els parells.

Els soldats detenen els contrabandistes davant de la farmàcia. Els demanen la documentació i inspeccionar les mercaderies. Els contrabandistes trauen la documentació, que és falsa, i el cap dels soldats i els dels contrabandistes tenen un quevore. El cap dels contrabandistes intente aplacar el capità de la tropa i li oferix un berenar consistent en un pa gros i un rastre de llenguanisses, tot regat amb vi, ofert amb una bota gran. Els contrabandistes mig emborratxen els soldats i se'n van en direcció al Bar Blasco. Els soldats en adonar-se de la mala passada els ixen al darrere.

Els soldats per la Bola i el Placet aniran fins a la costereta de Roman. Els contrabandistes, per la costereta del Parador, placeta dels Tarrascons, Sant Nicolau, la Gran Via i Cinc-cantons faran cap al mateix lloc.

SEGONA PASSADA DELS PARELLS (Baixada i pujada).

Es tornen a trobar i entren en conversa. El capità recrimine al contrabandista que es volien escapar. El contrabandista diu que no. Fan nous parlaments i el contrabandista li done una caixeta amb diners i aixina el capità els dixen passar.

En anar-se'n els contrabandistes, destapen la caixeta i els ixen un munt de papers en primer lloc i després un colom. En vore's enganyats una altra volta, els soldats ixen en persecució dels contrabandistes i els agarren davant del Bar Blasco. Allí el cap dels contrabandistes mate el capità de la tropa d'una ganivetada (Una bufa de gorrino plena de sang fa l'efecte pertinent).

Els contrabandistes fugen per la costereta de telègrafs. Els soldats els perseguixen i els troben a la taverna de la Parra. Els soldats agarren els contrabandistes i se'ls emporten nigats cap a la Font de Colon. Mentrestant

TERCERA PASSADA DELS PARELLS (només baixada, ja no tornen a pujar. Se'n van).

Els contrabandistes nigats i custodiats pels soldats passen per la Plaça, Marquesa, Sabateria, Pilar, Les Calçes i Sant Julià per fer cap a la Confraria. En arribar a la Confraria els contrabandistes s'escapen pel carreronet de baix i els tornen a agarrar per l'altra costereta. Acte seguit els afusellen a la porta de la casa Confraria.

Final: Panoli i aiguardent per a tots els actors, comparses i participants.

Vestimenta

Contrabandistes: Vestit de panyo negre, armilla brodada, "sombbrero" ca-

lanyés, polaines de pell, faixa i una manta morellana al muscle.

Tropa: Vestits militars antics.

N'hi havie de quan estave el regiment d'Otumba a Morella: pantalons rojos, guerrera blau marí i ros al cap. Els de la guerra del Marroc: "leguis" i guerrera caqui, gorret blau marí amb ratlles roges.

Naturalment el pas del temps anave afegint i barrejant elements de vestuari per arribar a aconseguir estils típiets i molt personals.

NB! Els contrabandistes portaven una rècua de mules, ben guarnides amb mandilades i cabestres adornats, carregades amb botes unfalt de vent tapats amb mantes de colors vius. A algunes de les mules els penjaven als costats posteriors de la sària els esquellos grossos de la dula.

NB! Tant els contrabandistes com els soldats anaven tirant bombetes per tot el recorregut que feen, sobretot en els moments de reunió.

Naturalment, en una representació sense paraules, eren molt importants la gesticulació i la mímica per tal de fer-se entendre. Entre els bons actors que van representar el "Contrabando" podem destacar el Tio Roger i els Caparres. Últimament: Felip el Corredor que fee de cap dels contrabandistes i el Tio Bessó que fee de capità de la tropa regular. Eren dos estils molt diferents però amb molta personalitat. Felip fee el tipus del catxasses tranquil i Bessó representave a la perfecció el personatge exàltat i nerviós, que moltes vegades li ensenyave el sabre al contrabandista. Precisament un dels atractius de la representació ere vore-li traure a Bessó el sabre de la beina, perquè entre la gesticulació i lo que costave de traure el sabre per culpa del rovell aconseguie una situació de verdadera comicitat.

Antigament, en acabar la Llaurà, els servien un arròs amb cresp i botifarres als dels parells al mig de la Plaça. La cosa es rematave ballant una jota damunt de la taula on podie lluir tot el "garbo" l'Agostera.

Bé això ere el "Contrabando". Ja podeu vore que no es tracte d'una cosa excessivament difícil. Per tornar a fer-ho només caldrie —a més de les ganes i la il·lusió— buscar les persones que pugueren representar-ho amb dignitat seguint el guió que us acabo d'indicar i ambientar la festa un poc. M'apareix que no és una qüestió de dificultats insalvables.

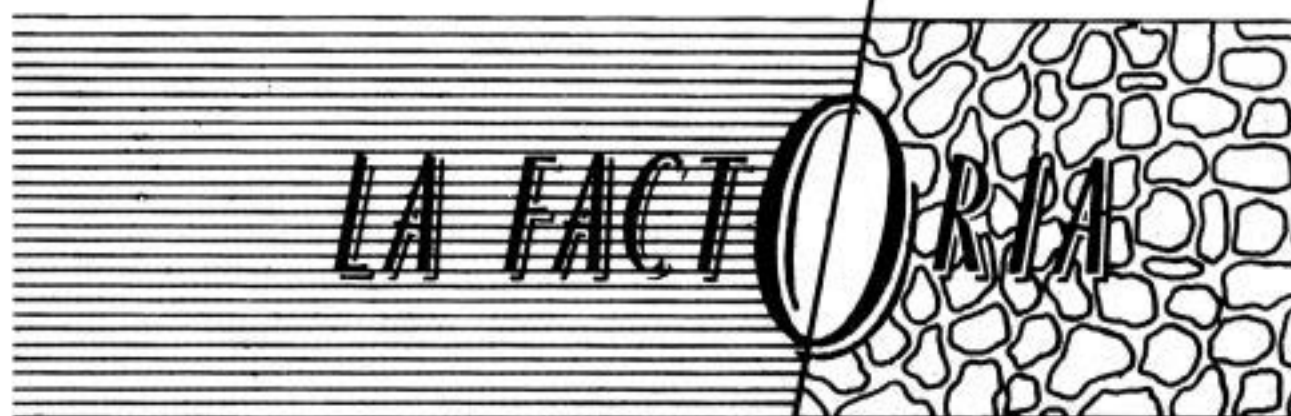
VIAJANDO

POR CASTELLON Y SU PROVINCIA

E. Díaz Manteca y F. Olucha Montins. • M. Cruzado Cazador.

DIPUTACIÓ DE CASTELLO

Discoteca
Pub
Sala d'Actuacions

EL FORCALL